

REVIVAL! Revitalisierung der historischen Städte in Niederschlesien und Sachsen - Rewitalizacja historycznych miast Dolnego Śląska i Saksonii ; Abschlussbroschüre - Publikacja końcowa projektu REVIVAL!

Al-Alawi, Sarah; Battis-Schinker, Eva; Knippschild, Robert

Veröffentlichungsversion / Published Version

Abschlussbericht / final report

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Al-Alawi, S., Battis-Schinker, E., & Knippschild, R. (2021). *REVIVAL! Revitalisierung der historischen Städte in Niederschlesien und Sachsen - Rewitalizacja historycznych miast Dolnego Śląska i Saksonii ; Abschlussbroschüre - Publikacja końcowa projektu REVIVAL!* Dresden: Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung e.V.. <https://doi.org/10.26084/d00j-t390>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC Licence (Attribution-NonCommercial). For more information see: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>

REVIVAL!

Revitalisierung der historischen Städte in Niederschlesien und Sachsen
Rewitalizacja historycznych miast Dolnego Śląska i Saksonii

ABSCHLUSSBROSCHÜRE

PUBLIKACJA KOŃCOWA

Leibniz-Institut
für ökologische
Raumentwicklung

Internationales
Hochschulinstitut
ZITTAU
der TU Dresden

Interdisziplinäres Zentrum
für ökologischen und
revitalisierenden Stadtumbau

**DOLNY
ŚLĄSK**

Interreg
Polska-Sachsen

Europäischer Fonds für regionale Entwicklung

EUROPÄISCHE
UNION

IMPRESSUM

Herausgeber
Wydawca

Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung e.V. (IÖR),
Weberplatz 1, 01217 Dresden

Wissenschaftliche Kooperationspartner
Partnerzy naukowi

Internationales Hochschulinstitut (IHI) Zittau der
Technischen Universität Dresden (Bettina Knoop, Marek Jaskólski)

Instytut Rozwoju Terytorialnego (IRT), Wrocław (Magdalena Belof,
Marzenna Halicka-Borucka, Karolina Gmur, Sławomir Książek, Marta Kukuła
und Magdalena Pietrukiewicz)

Autoren
Autorzy

Sarah Al-Alawi (IÖR und IHI)
Eva Battis-Schinker (IÖR)
Robert Knippschild (IÖR und IHI)

Übersetzung
Tłumaczenia

Grzegorz Załoga (Pro Lingua)

Auflage
Nakład

700

Lektorat
Redakcja i korekta

Sarah Hauck, Bettina Knoop, Heike Hensel

Satz & Layout/Kartografie
Skład & layout / kartografia

Sarah Al-Alawi

Druck
Druk

Saxoprint GmbH

ISBN
ISBN

978-3-933053-47-3

Ort/Jahr
Miejsce / rok

Dresden und Görlitz, Januar 2021

REVIVAL!-Abschlussbroschüre
Publikacja końcowa projektu REVIVAL!

GRUSSWORT

Sehr geehrte Damen und Herren, liebe Leserinnen und Leser,

in den letzten zwei Jahren haben wir mit großem Interesse die Umsetzung eines erfolgreichen Projektes verfolgt, das aus den Mitteln des Kooperationsprogramms INTERREG Polen-Sachsen 2014-2020 gefördert wird.

Das Projekt REVIVAL! – Revitalisierung der historischen Städte in Niederschlesien und Sachsen wurde im Jahr 2019 bereits kurz nach seinem Start im Wettbewerb „Kooperation ohne Grenzen“ vom Ausschuss für Raumordnung der deutsch-polnischen Regierungskommission für regionale und grenznahe Zusammenarbeit als Flaggschiffprojekt für erfolgsversprechende Lösungsansätze zur Umsetzung des Gemeinsamen Zukunftskonzepts 2030 im deutsch-polnischen Verflechtungsraum ausgezeichnet. Dadurch hat das Projekt auf nationaler Ebene Aufmerksamkeit auf das spezifische kulturelle Erbe der kleinen und mittleren Städte gelenkt. Das Projektthema betrifft einen wichtigen, durchaus strategischen Bereich der Regionalentwicklung Niederschlesiens, der Lausitz und Sachsens – nämlich die Entwicklung von Klein- und Mittelstädten, welche diese drei Regionen räumlich und sozio-ökonomisch prägen. Angesichts der globalisierten Wirtschaft und der Dominanz von Großstädten stellt die Zukunft kleiner und mittlerer Städte ein drängendes Problemfeld dar. Wie kann ein strategischer Rahmen für ihre Entwicklung aufgebaut werden? Was sollte die Basis ihrer wirtschaftlichen Wettbewerbsfähigkeit sein? Wie kann die Abwanderung der jungen und produktivsten Bevölkerungsteile gestoppt und eine demographische Balance erreicht werden? Auf einige dieser Fragen hat das Projekt REVIVAL! versucht Antworten zu finden. Der Fokus lag dabei auf dem kulturellen Erbe, speziell dem städtischen Kulturerbe. Dieses Erbe kann eine wichtige Triebkraft für die Entwicklung neuer, innovativer Wirtschaftsformen und sozialer Aktivitäten sein. Im Projekt hat sich gezeigt, dass das Kulturerbe das Potential hat, die lokale Identität und den sozialen Zusammenhalt in den Städten und der gemeinsamen Grenzregion zu stärken – diese sind Grundlage für die Wirkung jeglicher externer Entwicklungsmaßnahmen.

Die durchgeführten Projektaktivitäten und die Beiträge der Projektpartner haben das enorme Engagement und Potential sowohl der lokalen Verwaltungen als auch der Bewohner und Bewohnerinnen der Klein- und Mittelstädte verdeutlicht.

Nun gilt es, den grenzüberschreitenden Austausch fortzuführen, die im Rahmen des Projektes entstandenen Strategieempfehlungen zum Schutz und zur Entwicklung des städtischen Kulturerbes umzusetzen sowie das gesammelte Wissen und Beispiele guter Praxis auch in anderen Klein- und Mittelstädten unserer Regionen zu verbreiten.

Ich bedanke mich für die bereits erarbeiteten, nennenswerten Projektergebnisse und wünsche den Projektpartnern und allen beteiligten Akteuren weiterhin ein erfolgreiches Wirken!

Dr. Markus Kerber

Staatssekretär im Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat
**Sekretarz Stanu w Federalnym Ministerstwie Spraw Wewnętrznych,
Budownictwa i Ojczyzny**

SŁOWO WSTĘPNE

Szanowni Państwo, Drodzy Czytelnicy,

W ciągu ostatnich dwóch lat z niesłabnącym zainteresowaniem obserwowaliśmy postępy prac w jednym z bardzo ciekawych projektów w Programie Współpracy INTERREG Polska-Saksonia 2014-2020.

Projekt REVIVAL! - Rewitalizacja miast historycznych Dolnego Śląska i Saksonii został w 2019 roku - wkrótce po jego rozpoczęciu – wyróżniony jako projekt flagowy wdrażania Wspólnej Koncepcji Przyszłości – Wizja 2030 w konkursie „Kooperacja bez granic” Komitetu ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej do spraw Współpracy Regionalnej i Przygranicznej na modelowe przedsięwzięcia w polsko-niemieckim obszarze powiązań. Tym samym projekt zwrócił uwagę na poziomach krajowych na unikalne dziedzictwo kulturowe małych i średnich miast. Tematyka projektu dotyczy bardzo ważnej, by nie powiedzieć strategicznej, domeny rozwoju regionalnego Dolnego Śląska, Łużyc i Saksonii, a mianowicie rozwoju małych i średnich miast, których obecność kształtuje przestrzenny i społeczno-gospodarczy obraz tych trzech regionów. W realiach globalizującej się gospodarki i prymatu wielkich metropolii, przyszłość małych i średnich miast jest coraz silniej nabrzmiewającym problemem. Jak zbudować strategiczne ramy ich rozwoju? Co powinno być podstawą konkurencyjności ich gospodarek? Jak powstrzymać odpływ najbardziej aktywnych i przedsiębiorczych mieszkańców, a tym samym zachować równowagę demograficzną? W projekcie REVIVAL! próbowano odpowiedzieć przynajmniej na niektóre z tych pytań. Skupiono się przy tym na dziedzictwie kulturowym, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa urbanistycznego. To dziedzictwo może stać się ważną siłą napędową rozwoju nowych, innowacyjnych form gospodarki i działalności społecznej. Projekt pokazał, że dziedzictwo kulturowe ma przede wszystkim potencjał wzmocnienia tożsamości lokalnej i spójności społecznej w miastach wspólnego regionu transgranicznego, bez których żadne zewnętrzne działania rozwojowe nigdy nie będą skuteczne.

Partnerzy projektu, realizując z zaangażowaniem działania projektowe, ujawnili ogromny potencjał leżący po stronie zarówno samorządów jak i mieszkańców małych i średnich miast.

Obecnie ważne jest, aby kontynuować wymianę transgraniczną, wdrażać strategiczne zalecenia dotyczące ochrony i rozwoju miejskiego dziedzictwa kulturowego, które wypracowano w projekcie, a także upowszechniać wiedzę i dobre praktyki w innych małych i średnich miastach naszych regionów.

Chciałbym podziękować za wypracowane dotychczas znaczące rezultaty projektu a partnerom projektu i wszystkim zaangażowanym podmiotom życząc dalszych sukcesów!

GRUSSWORT

Sehr geehrte Damen und Herren, liebe Leserinnen und Leser,

mit großer Zufriedenheit übergeben wir Ihnen die Abschlusspublikation des Projektes REVIVAL - Revitalisierung der historischen Städte in Niederschlesien und Sachsen, dessen Partner die Wojewodschaft Niederschlesien war. Von Anfang an wurde dieses Projekt von den Behörden der Region prioritär behandelt, nicht nur wegen seines innovativen Charakters, der im Rahmen einer Auszeichnung als Flaggschiffprojekt im deutsch-polnischen Verflechtungsraum vom Ausschuss für Raumordnung der Polnisch-Deutschen Regierungskommission für regionale und grenzüberschreitende Zusammenarbeit besonders gewürdigt wurde, sondern auch wegen des Themas, das zum strategischen Bereich der Entwicklungspolitik unserer Region gehört - der Stadtentwicklungspolitik. Das Netz der kleinen und mittleren Städte ist das historische Fundament, auf dem die kulturelle und wirtschaftliche Entwicklung Niederschlesiens seit Jahrhunderten beruht. Nach Großpolen sind wir die zweite polnische Wojewodschaft mit der größten Anzahl von Zentren mit Stadtrechten. Hinzu kommen die Städte mit historischem Stadtgrundriss, die diese Rechte verloren haben. Ich bin überzeugt, dass die nachhaltige Entwicklung dieser lokalen Zentren die soziale und wirtschaftliche Stabilität der gesamten Region bestimmt, insbesondere das Wohlergehen ihrer Einwohner*innen. Allerdings begünstigen die gegenwärtigen Entwicklungspfade große und sehr große Städte, was eine erhebliche Bedrohung in Form einer Marginalisierung der kleinen und mittleren Zentren mit sich bringt. Die Aufgabe der Selbstverwaltung der Wojewodschaft ist es, gemeinsam mit den Selbstverwaltungen der kleinen und mittleren Städte nach Lösungen zu suchen, die ihre Marginalisierung verhindern, die Wettbewerbsfähigkeit erhöhen und die wirtschaftliche Stabilität garantieren. Unter den heutigen Bedingungen einer vernetzten Wirtschaft sowie freier Ströme an Waren, Dienstleistungen und Kapital, sind es nicht nur die sogenannten harten Standortfaktoren, die von potenziellen Einwohner*innen und Unternehmen berücksichtigt werden. Zunehmend spielen auch weiche Faktoren eine Rolle, zu denen zweifelsohne eine hohe Raumqualität gehört - als untrennbarer Bestandteil der Lebensqualität für die Bürger*innen und der Attraktivität des Standortes für Investoren. Kleine und mittelgroße Städte in Niederschlesien haben einen starken Trumpf in der Hand, nämlich ihr wunderbares Erbe an materieller Kultur.

Das Projekt REVIVAL! ist zu einer Art Labor geworden, um Antworten auf die Frage zu finden, wie man die Kraft des urbanen Erbes kleiner und mittlerer Städte besser für deren Stabilisierung und Entwicklung nutzen kann. Die „Versuchsgruppe“ sind Städte der Regionen Niederschlesien, Lebus Land und Ostsachsen geworden. Heute können wir mit Genugtuung sagen, dass das Projekt - umgesetzt mit den gemeinsamen Anstrengungen der kommunalen und wissenschaftlichen Partner auf polnischer und deutscher Seite - hervorragende Ergebnisse geliefert hat. Die zehn sogenannten „Aktionstage“, die an Wochenenden im Sommer und Herbst 2020 - unter den schwierigen Bedingungen der Covid-19-Pandemie – stattgefunden haben, brachten eine Belebung der Innenstädte. Die zehn Pilotmaßnahmen leisteten einen sehr konkreten Beitrag zum Schutz und zur Aufwertung des kulturellen Erbes in den historischen Zentren der Partnerstädte. Das Projekt initiierte auch einen grenzüberschreitenden wissenschaftlichen und interkommunalen Austausch zu diesem Thema. Die Wanderausstellung des Projekts REVIVAL! wurde in allen Partnerstädten des Projekts ausgestellt und wird nach ihrer Fertigstellung auch an anderen Orten, auch außerhalb des Fördergebiets, zu sehen sein. Die wissenschaftliche Arbeit und die Abschlusskonferenz trugen zu einem besseren Verständnis der Zusammenhänge zwischen kulturellem Erbe, Stadtentwicklung und Lebensqualität bei. Eine studentische Herbstschule brachte neue Ideen und Impulse für die Revitalisierung der Altstädte in der Region. Eine Website, ein interaktives Video zur 3D-Visualisierung und schließlich diese Broschüre dokumentieren die verschiedenen Aktivitäten des REVIVAL!-Projekts und zielen darauf ab, dessen Ergebnisse zu sichern.

Aus der Perspektive der Verwaltung der Wojewodschaft Niederschlesien hat das Projekt REVIVAL! einen besonderen Wert. Mit dem Projekt wurde ein Dialog über die Möglichkeiten der Bewertung des Entwicklungsniveaus von Kleinstädten angestoßen, die über ökonomische Faktoren hinausgeht, auf der Bewertung von Lebensqualitätsfaktoren basiert und Qualitäten des Raumes einschließt. Diese Studien werden fortgesetzt und ihre Ergebnisse schrittweise in die Arbeit an der Niederschlesischen Stadtentwicklungspolitik einfließen.

SŁOWO WSTĘPNE

Szanowni Państwo, Drodzy Czytelnicy,

z wielką satysfakcją oddajemy w Państwa ręce publikację kończącą projekt Projekt REVIVAL! - Rewitalizacja miast historycznych Dolnego Śląska i Saksonii, którego partnerem było Województwo Dolnośląskie. Projekt ten od początku traktowany był przez władze regionu priorytetowo, nie tylko z uwagi na jego innowacyjność, docenioną przez Komitet ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej do spraw Współpracy Regionalnej i Przygranicznej, który przyznał mu nagrodę w konkursie na modelowe przedsięwzięcia w polsko-niemieckim obszarze powiązań, ale także ze względu na tematykę wpisującą się w strategiczny obszar polityki rozwoju regionu – politykę miejską. Sieć małych i średnich miast stanowi historyczny fundament, na którym przez stulecia opierał się rozwój kulturowy i gospodarczy Dolnego Śląska. Jesteśmy drugim, po Wielkopolsce, polskim województwem z największą liczbą ośrodków posiadających prawa miejskie. Do tego doliczyć trzeba miejscowości o historycznym układzie urbanistycznym, które takie prawa utraciły. Nie zawaham się stwierdzić, że zrównoważony rozwój tych lokalnych ośrodków warunkuje stabilność społeczną i gospodarczą całego regionu, w tym zwłaszcza dobrostan wielu tysięcy jego mieszkańców. Jednak współczesne trajektorie rozwoju faworyzują miasta duże i bardzo duże, co niesie istotne zagrożenie w postaci marginalizacji małych i średnich ośrodków. Rolą Samorządu Województwa jest poszukiwanie, wraz z samorządami małych i średnich miast, takich rozwiązań, które będą zapobiegać ich marginalizacji, podnosić konkurencyjność i gwarantować stabilność ekonomiczną. W dzisiejszych uwarunkowaniach gospodarki sieciowej i ekonomii przepływów tzw. twarde czynniki lokalizacyjne nie są jedynymi, które brane są pod uwagę przez potencjalnych mieszkańców i biznes. Coraz istotniejszą rolę odgrywają także czynniki miękkie, do których bezsprzecznie zaliczyć możemy wysoką jakość przestrzeni – jako nierozzerwalny element jakości życia w przypadku obywateli i prestiżu lokalizacji w przypadku inwestorów. Małe i średnie miasta Dolnego Śląska dysponują tu silną kartą przetargową jaką jest ich wspaniałe dziedzictwo kultury materialnej.

Projekt REVIVAL! stał się swoistym laboratorium poszukiwania odpowiedzi na pytanie jak wykorzystać lepiej moc dziedzictwa urbanistycznego małych i średnich miast dla ich stabilizacji i rozwoju. „Grupą Eksperymentalną” stały się miasta obszaru powiązań Dolnego Śląska, Ziemi Lubuskiej i Saksonii. Dziś możemy z satysfakcją powiedzieć, że projekt – realizowany przy skumulowanym wysiłku partnerów samorządowych i naukowych po polskiej i niemieckiej stronie przyniósł znakomite rezultaty. Dziesięć tzw. „Dni Działań” realizowanych w weekendy, latem i jesienią 2020 roku - w trudnych warunkach pandemii Covid-19 – wprowadziło ożywienie w centrach miast. Dziesięć projektów pilotażowych wniosło bardzo konkretny wkład w ochronę i waloryzację dziedzictwa kulturowego w obszarach staromiejskich miast partnerskich. Projekt zainicjował również transgraniczną wymianę naukową i międzygminną na ten temat. Wystawa objazdowa projektu REVIVAL! była eksponowana we wszystkich miastach partnerskich projektu, a po jego zakończeniu będzie udostępniona także w innych miejscach, w tym poza obszarem finansowania. Prace naukowe i końcowa konferencja przyczyniły się do lepszego zrozumienia powiązań między dziedzictwem kulturowym, rozwojem obszarów miejskich i jakością życia. Jesienna szkoła studencka przyniosła nowe pomysły i impulsy do rewitalizacji obszarów staromiejskich miast regionu. Strona internetowa, interaktywny film wideo z projektu wizualizacji 3D i wreszcie niniejsza broszura dokumentują różne działania REVIVAL! projektu i mają na celu utrwalenie jego wyników.

Z perspektywy samorządu województwa dolnośląskiego projekt REVIVAL! ma szczególną wartość, bowiem rozpoczął on dialog na temat możliwości oceny poziomu rozwoju małych miast z uwzględnieniem ujęcia pozaekonomicznego, bazującego na ocenie czynników jakości życia powiązanych z jakością przestrzeni. Badania te będą kontynuowane, a ich wyniki sukcesywnie wykorzystywane w pracach nad Polityką Miejską Dolnego Śląska.

Paweł Wybierała

Członek Zarządu Województwa Dolnośląskiego

Mitglied des Vorstandes der Woiwodschaft Niederschlesien

CAFFE

PER INFORMAZIONI PIU' DETTAGLIATE
SULLA STORIA DELLA CANTIERA
SULLA CANTIERA SULLA CANTIERA
SULLA CANTIERA SULLA CANTIERA
SULLA CANTIERA SULLA CANTIERA
SULLA CANTIERA SULLA CANTIERA

IN TUTTI I BARRI
E IN TUTTE LE
CANTIERE SULLA
CANTIERA SULLA
CANTIERA SULLA
CANTIERA SULLA
CANTIERA SULLA

WARUM REVIVAL!?

Der polnisch-sächsische Grenzraum ist geprägt von historischen Klein- und Mittelstädten. Eingebettet in das Oberlausitzer Bergland, das Vorgebirge der Sudeten sowie das Niederschlesische und Lausitzer Tiefland und gekennzeichnet durch mittelalterliche Stadtstrukturen, ausgeprägte Silhouetten und klare Raumkanten waren und sind sie das Rückgrat der Siedlungsstruktur dieser agglomerationsfernen Region zwischen Wrocław (Breslau) und Dresden. Auf beiden Seiten der Grenze stehen die Städte jedoch vor ähnlichen Herausforderungen: Demografischer Wandel, Suburbanisierung, anhaltender Großstadtboom, zunehmender Onlinehandel sowie als Folge drohender Bedeutungsverlust der Innenstädte sowie ein unklares Potenzial und offene Entwicklungsperspektiven des reichen kulturellen Erbes.

Zu diesen Fragen einen grenzüberschreitenden Austausch zu initiieren sowie das Entwicklungspotenzial des kulturellen Erbes wissenschaftlich zu untersuchen und praktisch zu aktivieren, war die Intention des Projektes REVIVAL!. Zehn Partnerstädte folgten dem Aufruf der drei wissenschaftlichen Einrichtungen. Der Projektbeantragung ging eine intensive Abstimmung zwischen den Projektpartnern voraus. Dies war die Voraussetzung für eine erfolgreiche Projektumsetzung, die die Interessen aller Projektpartner aufgreift und verfolgt.

Wir bedanken uns bei allen Projektpartnern für die intensive und vertrauensvolle Zusammenarbeit unter den schwierigen Bedingungen der Corona-Pandemie, die auch die grenzüberschreitende Zusammenarbeit erheblich erschwert hat. Unser besonderer Dank gilt den überaus engagierten Projektteams in Görlitz und Wrocław (Sarah Al-Alawi [IÖR und IHI], Eva, Battis-Schinker [IÖR], Marek Jaskólski [IHI], Marzenna Halicka-Borucka [Projektkoordination IRT], Karolina Gmur [IRT], Sławomir Książek [IRT], Marta Kukuła [IRT] und Magdalena Pietrukiewicz [IRT]).

Die vorliegende Broschüre dokumentiert die unterschiedlichen Projektaktivitäten und stellt die wesentlichen Ergebnisse des Projektes im Überblick zusammen. Wir wünschen viel Freude beim Lesen.

Prof. Dr.-Ing. Robert Knippschild

Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung e.V. (IÖR), Dresden & Internationales Hochschulinstitut (IHI) Zittau der Technischen Universität Dresden

Dr. hab. inż. arch. Magdalena Belof

Institut für Territoriale Entwicklung (IRT), Wrocław (Breslau) & Associate professor an der Wrocław University of Technology, Fachbereich Architektur

DLACZEGO REVIVAL!?

Jednym z charakterystycznych elementów pogranicza polsko-saksońskiego są historyczne małe i średnie miasta. Położone na Pogórzu Łużyckim, Przedgórzu Sudeckim oraz na Nizinie Śląsko-Łużyckiej charakteryzują się średniowieczną strukturą urbanistyczną, wyrazistymi panoramami i jasno zarysowanymi strukturami przestrzennymi, były i są kręgosłupem struktury osadniczej tego oddalonego od dużych aglomeracji regionu pomiędzy Wrocławiem a Drezniem. Jednak po obu stronach granicy miasta stoją przed podobnymi wyzwaniami - przemiany demograficzne, suburbanizacja, utrzymujący się boom dużych miast, wzrost handlu internetowego, a w konsekwencji zagrożenie utraty znaczenia śródmieść, a także niejasny potencjał i otwarte perspektywy rozwoju bogatego dziedzictwa kulturowego.

Intencją projektu REVIVAL! było zainicjowanie transgranicznej wymiany w tych kwestiach oraz naukowe zbadanie i praktyczne uaktywnienie potencjału rozwojowego dziedzictwa kulturowego. Dziesięć miast partnerskich odpowiedziało na zaproszenie ze strony trzech instytucji naukowych. Wniosek o dofinansowanie wspólnego projektu został poprzedzony intensywnymi uzgodnieniami między partnerami projektu. Był to warunek owocnego wdrażania projektu, które podejmuje i realizuje interesy wszystkich partnerów.

Chcielibyśmy podziękować wszystkim partnerom projektu za intensywną i pełną zaufania współpracę w trudnych warunkach pandemii koronawirusa, która znacznie utrudniła również współpracę transgraniczną. Szczególnie dziękujemy bardzo zaangażowanym zespołom projektowym we Wrocławiu i Görlitz - Marzennie Halickiej-Boruckiej (koordynator projektu w IRT), Karolinie Gmur (IRT), Sławomirowi Książkowi (IRT), Marcie Kukule (IRT) i Magdalenie Pietrukiewicz (IRT) oraz Sarze Al-Alawi (IÖR/IHI), Evie Battis-Schinker (IÖR) i Markowi Jaskólskiemu (IHI).

Niniejsza publikacja dokumentuje szerokie spektrum działań zrealizowanych w ramach projektu i podsumowuje jego główne rezultaty. Życzymy miłej lektury.

Prof. dr inż. Robert Knippschild

Instytut Ekologicznego Rozwoju Przestrzeni (IÖR) im. Leibniza w Dreźnie & Międzynarodowy Instytut Szkolnictwa Wyższego (IHI) w Zittau (Żytawie) Uniwersytetu Technicznego w Dreźnie

Dr. hab. inż. arch. Magdalena Belof

Instytut Rozwoju Terytorialnego (IRT) we Wrocławiu & profesor Politechniki Wrocławskiej, Wydział Architektury

1695

1695

27

29

NAUKA JAZDY
600 364 787

SALE

29

INHALT

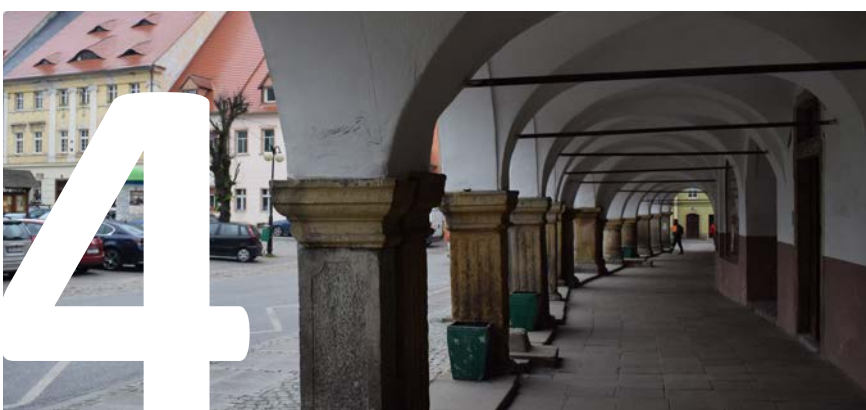
**DAS PROJEKT
O PROJEKTE**

**PROJEKTGEBIET
OBSZAR OBJĘTY PROJEKTEM**

**AKTIVITÄTEN
DZIAŁANIA**

**WAS BLEIBT?
CO POZOSTANIE?**

SPIS TREŚCI

- 14 Das Projekt / Ausgangslage / Ziel / Projektpartner **O projekcie / Sytuacja wyjściowa / Cel / Partnerzy projektu**
- 17 REVIVAL! als Flaggschiffprojekt **REVIVAL! jako projekt flagowy**
-

- 18 Projektregion **Region objęty projektem**
- 20 REVIVAL!-Partnerstädte **Miasta partnerskie projektu REVIVAL!**
-

- 42 Wanderausstellung **Wystawa objazdowa**
- 43 Interaktives Projektvideo **Interaktywny film o projekcie**
- 44 Studentische Herbstschule **Jesienna Szkoła Studencka**
- 46 Abschlusskonferenz **Konferencja końcowa**
- 48 Studie zur Lebensqualität historischer Klein- und Mittelstädte **Analiza dotycząca jakości życia w historycznych małych i średnich miastach**
- 55 Strategieempfehlungen zur Nutzung des baukulturellen Erbes **Rekomendacje strategiczne na temat wykorzystania dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego**
-

- 69 Was bleibt? **Co pozostanie?**
- 70 Kontakt **Kontakt**

DAS PROJEKT

Im deutsch-polnischen Projekt REVIVAL! – Revitalisierung der historischen Städte in Niederschlesien und Sachsen widmeten sich zehn Klein- und Mittelstädte in Südwestpolen und Ostsachsen mit Unterstützung dreier Forschungseinrichtungen der Stärkung ihrer baukulturell wertvollen Innenstädte. Das Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung (IÖR), vertreten durch das in Görlitz ansässige Interdisziplinäre Zentrum für ökologischen und revitalisierenden Stadtumbau (IZS), koordinierte das Projekt als Lead-Partner. Das Projekt mit einem Gesamtbudget von 1 032 906 Euro wurde im Rahmen des Kooperationsprogramms INTERREG Polen-Sachsen 2014-2020 mit 877 544 Euro zu 85% durch den Europäischen Fonds für regionale Entwicklung gefördert. Die Projektlaufzeit war von Oktober 2018 bis Dezember 2020.

AUSGANGSLAGE

Das Projektgebiet ist geprägt von einer Vielzahl von Klein- und Mittelstädten, die in ihrer historischen Entwicklung, der Stadtstruktur, dem baukulturellen Erbe, aber auch der demografischen und sozioökonomischen Entwicklung ähnliche Potenziale und Herausforderungen aufweisen. Während die historischen Innenstädte trotz Erfolgen bei der Modernisierung der Infrastruktur und des Gebäudebestands ihre Nutzungen zu verlieren drohen, finden Neubautätigkeiten oftmals an den Stadträndern statt. Daraus folgende Leerstände von Wohn- und Geschäftsgebäuden in den Altstädten können zum einen eine Bedrohung für die historische Bausubstanz darstellen und zum anderen zum Verlust wichtiger städtischer Funktionen führen, die das Stadtzentrum als Ort von Kultur, Handel und Begegnung traditionell innehat. Bei einer zunehmenden Bedeutung weicher Faktoren wie dem Freizeitwert, dem kulturellen Angebot und dem Stadtimage bei der Ortswahl für Wohnen und Unternehmensansiedlungen, stellt dieser Trend einen Standortnachteil dar. Andererseits führt die zunehmende Überlastung der Agglomerationen um Dresden und Wrocław mit angespannten

O PROJEKCIE

W polsko-niemieckim projekcie „REVIVAL! – Rewitalizacja historycznych miast Dolnego Śląska i Saksonii” dziesięć małych i średnich miast, położonych we wschodniej Saksonii i południowo-zachodniej Polsce starało się przy wsparciu trzech instytucji naukowych o wzmocnienie swoich śródmieść, cennych pod względem architektoniczno-kulturowym. Instytut Ekologicznego Rozwoju Przestrzeni (IÖR), należący do Wspólnoty Badawczej im. Leibniza, reprezentowany przez Interdyscyplinarne Centrum Ekologicznej Rewitalizacji Miast (IZS) z siedzibą w Görlitz, koordynował projekt jako partner wiodący. Projekt o łącznej wartości 1 032 906 euro w ramach Programu Współpracy INTERREG Polska-Saksonia 2014–2020 został dofinansowany w 85% (877 544 euro) z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Czas trwania projektu: październik 2018 – grudzień 2020.

SYTUACJA WYJŚCIOWA

Obszar objęty projektem cechuje się dużą liczbą małych i średnich miast, mających podobne potencjały i wyzwania pod względem rozwoju historycznego, struktury miejskiej, dziedzictwa architektoniczno-kulturalnego, ale również rozwoju demograficznego i społeczno-gospodarczego. Podczas gdy historycznym śródmieściom mimo sukcesów w zakresie modernizacji infrastruktury i stanu budynków grozi utrata funkcji użytkowych, nowe obiekty są często budowane na obrzeżach miast. Biorące się z tego pustostany, dotyczące budynków mieszkalnych i gospodarczych w częściach staromiejskich, mogą z jednej strony być zagrożeniem dla zabytkowej substancji budowlanej, a z drugiej prowadzić do utraty ważnych funkcji miejskich, tradycyjnie związanych z centrum miasta jako miejscem kultury, handlu i spotkań. W sytuacji wzrostu wartości czynników miękkich, takich jak wartość rekreacyjna, oferta kulturalna i wizerunek miasta dla wyboru miejsca do mieszkania i działalności gospodarczej tendencja ta stanowi lokalizacyjną wadę. Z drugiej strony coraz większe przeciążenie aglomeracji wokół Wrocławia i Drezna z trudną sytuacją na rynku mieszkaniowym oraz

Wohnungsmärkten und zunehmenden Umwelt- und Verkehrsproblemen zu einem wiedererwachenden Interesse an Klein- und Mittelstädten und bietet Chancen für das Projektgebiet. Die Partnerstädte von REVIVAL! sind mit ihrem Raumangebot in kompakten, historischen Strukturen und ihrem attraktiven baukulturellen Erbe für eine Renaissance im Zuge europaweit verstärkter (Re-)Urbanisierungsprozesse gut ausgestattet. Diese gemeinsamen Herausforderungen und Potenziale griff REVIVAL! auf.

ZIEL

REVIVAL! zielte darauf ab, die gemeinsamen Entwicklungschancen der an dem Projekt beteiligten Klein- und Mittelstädte zu identifizieren und durch den Erhalt ihres baukulturellen Erbes und die Belebung ihrer historischen Zentren zu einer nachhaltigen Entwicklung und hohen Lebensqualität in der deutsch-polnischen Grenzregion beizutragen.

PROJEKTPARTNER

Wissenschaftliche Partner / **Partnerzy naukowci**

Leibniz-Institut für ökologische Raumentwicklung e. V. (IÖR), Dresden

Internationales Hochschulinstitut Zittau der Technischen Universität Dresden

Instytut Rozwoju Terytorialnego (IRT - Institut für Territoriale Entwicklung), Wrocław

Partnerstädte / **Miasta partnerskie projektu**

Bautzen

Bolesławiec

Europastadt Görlitz/Zgorzelec GmbH

Gryfów Śląski

Kamienna Góra

Chełmsko Śląskie (Lubawka)

Lubomierz

Reichenbach/O.L.

Żary

Zittau

narastającymi problemami ekologicznymi i transportowymi prowadzi do ponownego budzenia się zainteresowania małymi i średnimi miastami, co tworzy szanse dla obszaru objętego projektem. Miasta partnerskie REVIVAL! ze swoją przestrzenną ofertą w zwartych, historycznych strukturach i atrakcyjnym dziedzictwem architektury i kultury mają dobre warunki do renesansu w związku ze zintensyfikowanymi w skali całej Europy procesami (re)urbanizacji. REVIVAL! koncentrował się na tych wspólnych wyzwaniach i potencjałach.

CEL

REVIVAL! miał na celu zidentyfikowanie wspólnych szans rozwojowych uczestniczących w projekcie małych i średnich miast oraz przyczynienie się - poprzez zachowanie ich dziedzictwa architektury i kultury oraz rewitalizację ich historycznych centrów - do zrównoważonego rozwoju i wysokiej jakości życia na pograniczu polsko-niemieckim.

PARTNERZY PROJEKTU

REVIVAL!
Kerzenerleuchtung der historischen Stadt
im Rahmen der Initiative und durch die
Bewusstseinsbildung durch den
Kulturkontakt mit dem
nahezu 100-jährigen IÖR.

MUSIKSCHULE
JOHANN ADAM HILLER

Initiative IÖR
IZS
IÖR

REVIVAL! ALS FLAGGSCHIFFPROJEKT

REVIVAL! wurde im Wettbewerb „Kooperation ohne Grenzen“ als Flaggschiffprojekt zur Umsetzung des Gemeinsamen Zukunftskonzepts 2030 für den deutsch-polnischen Verflechtungsraum ausgezeichnet. Das Bundesministerium des Innern (BMI) sowie das Ministerium für Investition und wirtschaftliche Entwicklung der Republik Polen (Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, MIiR) würdigen in dem Wettbewerb Projekte, die in herausragender Weise zur Konkretisierung und Umsetzung der gemeinsamen raumplanerischen Vision beitragen, die seit 2014 durch den Ausschuss für Raumordnung der Deutsch-Polnischen Regierungskommission für regionale und grenznahe Zusammenarbeit erarbeitet wird. Weiterführende Informationen finden sich auf dem Deutsch-Polnischen Raumordnungsportal www.kooperation-ohne-grenzen.de.

Teil der Auszeichnung war ein zweisprachiger Expertenworkshop zum fachlichen Austausch mit Vertreter*innen beider Ministerien und nachgeordneten Behörden, der im November 2015 am Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung (BBSR) in Berlin stattfand. Es wurde diskutiert, wie die Lebensqualität in Klein- und Mittelstädten im deutsch-polnischen Verflechtungsraum auch unter Nutzung des baukulturellen Erbes weiter erhöht werden kann und welche Rolle dabei die nationale Stadtentwicklungspolitik in Deutschland und Polen spielen kann.

REVIVAL! JAKO PROJEKT FLAGOWY

REVIVAL! został nagrodzony w konkursie „Kooperacja bez granic” jako projekt flagowy implementacji Wspólnej Koncepcji Przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań – Wizja 2030 Niemieckie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (BMI) wspólnie z Ministerstwem Inwestycji i Rozwoju (MIiR) wyróżniły w konkursie projekty, które wnoszą szczególny wkład do konkretyzacji i implementacji wspólnej wizji ładu przestrzennego, która od 2014 roku była przedmiotem prac Komitetu ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzypaństwowej do spraw Współpracy Regionalnej i Przygranicznej. Dalsze informacje zawiera Polsko-Niemiecki Portal Gospodarki Przestrzennej www.kooperacja-bez-granic.pl

Cześć nagrody stanowiły polsko-niemieckie warsztaty eksperckie z udziałem przedstawicieli obu ministerstw oraz ich instytutów badawczych, które odbyły się w listopadzie 2019 r. w Berlinie w siedzibie Federalnego Instytutu ds. Badań Budownictwa, Miast i Przestrzeni (BBSR). Podczas warsztatów dyskutowano, jak można jeszcze podnieść jakość życia w małych i średnich miastach w polsko-niemieckim obszarze powiązań również przy wykorzystaniu dziedzictwa architektonicznego oraz jaką rolę może przy tym odgrywać krajowa polityka miejska w Polsce i Niemczech.

QR-Code:
Ergebnisse des Flaggschiffworkshops
Wyniki warsztatów w ramach konkursu na projekty flagowe

PROJEKTREGION

Die Projektregion erstreckt sich zwischen den Metropolen Dresden und Wrocław und ist geprägt von einem dichten Netzwerk historischer Klein- und Mittelstädte. Verwaltungstechnisch gehören die REVIVAL!-Partnerstädte zum deutschen Bundesland Sachsen (Bautzen, Görlitz, Reichenbach, Zittau) sowie zu den polnischen Woiwodschaften Niederschlesien (Bolesławiec, Chełmsko Śląskie, Gryfów Śląski, Kamienna Góra, Lubomierz) und Lebus (Żary). Das niederschlesische Chełmsko Śląskie verlor sein Stadtrecht im Jahr 1946 und wird administrativ durch die Gemeinde Lubawka vertreten.

Die Klein- und Mittelstädte in der Region haben sich vom Mittelalter bis in das industrielle Zeitalter wirtschaftlich gut entwickelt. Seit dem Zweiten Weltkrieg befindet sich die Region jedoch in einem peripheren Grenzgebiet. Bis heute ist sie abseits von großen Städten und Metropolen gelegen. Auf der Karte sind die REVIVAL!-Partnerstädte markiert, welche in Größe und Einwohnerzahl teils stark variieren. Sie umfassen Flächen von 8 bis 67 km² und Einwohnerzahlen zwischen 2.000 und 57.000. Die wirtschaftliche Situation und Entwicklungsdynamiken sind in den einzelnen Städten sehr unterschiedlich, wobei vor allem die größeren Städte wie Bautzen, Bolesławiec, Görlitz oder Żary über eine vergleichsweise starke Wirtschaft verfügen. Auch demografische Strukturen und Prozesse, Abwanderungsdynamiken und Veränderungen im Einzelhandel sind in den zehn Städten unterschiedlich ausgeprägt. Trotz dieser

Unterschiede haben die Partnerstädte allesamt eine Funktion als Anker im ländlichen Raum inne. Ihre historischen Zentren erfüllen noch immer zu einem gewissen Grad ihre traditionelle Funktion als Orte der Begegnung und des Handels. Außerdem beherbergen alle zehn Partnerstädte ein reiches baukulturelles sowie immaterielles Erbe, welches als Entwicklungspotenzial für die einzelnen Städte sowie für die Region als Ganzes begriffen werden kann.

© IÖR-Media/REVIVAL

REGION OBJĘTY PROJEKTEM

Region projektu rozciąga się między metropoliami Drezna i Wrocławia i charakteryzuje się gęstą siecią historycznych małych i średnich miast. Administracyjnie miasta partnerskie projektu REVIVAL! należą do województw dolnośląskiego (Bolesławiec, Chełmsko Śląskie, Gryfów Śląski, Kamienna Góra, Lubomierz) i lubuskiego (Żary) oraz do niemieckiego kraju związkowego Saksonia (Budziszyn, Görlitz, Reichenbach, Zittau). Chełmsko Śląskie straciło swój status miejski w 1946 r. i jest administracyjnie reprezentowane przez gminę Lubawka.

Małe i średnie miasta w regionie rozwijały się dobrze gospodarczo od średniowiecza aż do epoki przemysłowej. Jednak od II wojny światowej region ten znajduje się na peryferyjnym obszarze przygranicznym. Do dziś znajduje się z dala od dużych miast i obszarów metropolitalnych. Na mapie REVIVAL! zaznaczone są miasta, które różnią się znacznie pod względem wielkości i liczby mieszkańców. Obejmują one powierzchnie od 8 do 67 km² i liczbę mieszkańców od 2.000 do 57.000. Sytuacja gospodarcza i dynamika rozwoju są w poszczególnych miastach bardzo zróżnicowane, chociaż szczególnie większe miasta, takie jak Bautzen, Bolesławiec, Görlitz czy Żary, mają stosunkowo silną gospodarkę. Struktury i procesy demograficzne, dynamika migracji i zmiany w sektorze handlu detalicznego również różnią się mocno w tych dziesięciu miastach. Pomimo tych różnic, wszystkie miasta uczestniczące w projekcie pełnią funkcję kotwic na obszarach

wiejskich. Ich historyczne centra nadal spełniają w pewnym stopniu swoją tradycyjną funkcję jako miejsca spotkań i handlu. Ponadto we wszystkich dziesięciu miastach bliźniaczych znajduje się bogate dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne i niematerialne, które może być rozumiane jako potencjał rozwojowy zarówno dla poszczególnych miast, jak i dla całego regionu.

REVIVAL!-PARTNERSTÄDTE

REVIVAL! begegnete den gemeinsamen Herausforderungen der vom Strukturwandel betroffenen Klein- und Mittelstädte des Projektes sowohl mit praktischen Maßnahmen zur Revitalisierung der historischen Innenstädte als auch mit wissenschaftlichen Studien und Entwicklungsstrategien. Das Projekt ermöglichte den Städten, individuelle Revitalisierungsmaßnahmen innerhalb eines strukturierten, grenzübergreifenden Erfahrungsaustauschs umzusetzen und sich zu vernetzen. Hierfür fanden im Laufe der mehr als zweijährigen Projektlaufzeit unter anderem gemeinsame Workshops aller Projektpartner mit Exkursionen im Projektgebiet statt.

Alle zehn Partnerstädte haben individuell festgelegte Revitalisierungsmaßnahmen vor Ort umgesetzt: die ‚Pilotmaßnahmen‘. Diese reichen von der Installation von Informations-elementen im Stadtraum über die Anfertigung konzeptioneller städtebaulicher Studien und der Umsetzung baulicher Maßnahmen bis hin zur Belebung des Stadtzentrums mithilfe von Veranstaltungen. Außerdem wurde im Jahr 2020 in jeder Stadt ein ‚Aktionstag‘ veranstaltet. Aufgrund der Corona-Pandemie wurde insbesondere der grenzübergreifende Charakter der Veranstaltungen zur Belebung der historischen Innenstadt beeinträchtigt. Dieser Herausforderung begegneten die Projektpartner mit großer Flexibilität und viel Engagement. So wurden die Aktionstage teilweise verschoben und inhaltlich verändert. Im Ergebnis entstanden zehn vielseitige Veranstaltungsprogramme, die mit Videoaufzeichnungen, Live-Übertragungen und virtuellen Rundgängen unteretzt wurden.

MIASTA PARTNERSKIE PROJEKTU REVIVAL!

REVIVAL! odpowiadał na wspólne wyzwania dla dotkniętych przemianami strukturalnymi małych i średnich miast uczestniczących w projekcie zarówno przez praktyczne działania na rzecz rewitalizacji historycznych śródmieść, jak i przez studia naukowe i strategie rozwoju. Projekt umożliwił miastom wdrażanie indywidualnych działań rewitalizacyjnych w ramach ustrukturyzowanej, transgranicznej wymiany doświadczeń, a także wzajemną integrację. W tym celu na przestrzeni dwóch lat trwania projektu odbyły się między innymi cztery wspólne warsztaty wszystkich partnerów projektu z wycieczkami studyjnymi na obszarze objętym projektem.

Wszystkie dziesięć miast partnerskich wdrożyło na miejscu indywidualnie zdefiniowane działania rewitalizacyjne – „działania pilotażowe”. Ich spektrum sięga od instalacji elementów informacyjnych w przestrzeni miejskiej, poprzez opracowanie koncepcyjnych studiów urbanistycznych i realizację niewielkich inwestycji aż po ożywienie centrum miasta poprzez realizację wydarzeń promocyjnych. Ponadto w 2020 r. w każdym mieście przeprowadzono promocyjny „Dzień akcji”. Pandemia Covid-19 odbiła się szczególnie negatywnie na transgranicznym aspekcie tych wydarzeń, mających na celu rewitalizację historycznych centrów miast. Partnerzy projektu zareagowali z dużą elastycznością i zaangażowaniem. Niektóre dni akcji zostały przełożone a programy wydarzeń zostały zmodyfikowane. W rezultacie powstało dziesięć wielowymiarowych wydarzeń promocyjnych z wykorzystaniem elementów relacji wideo, transmisji na żywo i wirtualnych wycieczek.

BAUTZEN
1002*/1240**

REICHENBACH/O.L.
1230*/1306**

GÖRLITZ
1220*/1303**

ZITTAU
1238*/1255**

ŻARY
1007*/1260**

BOLESŁAWIEC
Mid-13th century*/1250**

GRYFÓW ŚLĄSKI
1242**

LUBOMIERZ
1291**

CHEŁMSKO ŚLĄSKIE
1214*/1289**

KAMIENNA GÓRA
Mid-13th century*/1292**

Mittelalterliches Stadtzentrum
Średniowieczne centrum miasta

* Stadtgründung
* Założenie miasta

** Verleihung des Stadtrechts
** Nadanie praw miejskich

Seit der ersten urkundlichen Erwähnung im Jahr 1002 als Budissin ist Bautzen vom Areal der Ortenburg ausgehend stetig gewachsen. Durch die günstige geografische Lage hat sich Bautzen zum wirtschaftlichen Zentrum der Oberlausitz entwickelt. Bautzen ist auch das politische und geistig-kulturelle Zentrum der Sorben, die Angehörige des kleinsten slawischen Volkes sind. Die Pflege ihrer Bräuche und Traditionen sind eine bereichernde Facette des kulturellen Lebens in Bautzen. Die historische Altstadt, ein breites Angebot an Kultur, Freizeiteinrichtungen, Einkaufsmöglichkeiten und Gastronomie sind gute Gründe für einen Besuch der Stadt. Auch außerhalb der Innenstadt gibt es reichlich zu entdecken. Der Hochseilgarten und der Minigolfpark, beide an der Talsperre Bautzen gelegen, laden zum Mitmachen ein. Das nördlich von Bautzen gelegene Biosphärenreservat Oberlausitzer Heide- und Teichlandschaft und das Oberlausitzer Bergland im Süden runden das Angebot für Bautzen-Besucher*innen ab.

Od momentu pierwszej wzmianki jako Budissin w roku 1002 miasto Bautzen dalece wyszło poza pierwotny teren zamku Ortenburg. Dzięki korzystnemu położeniu geograficznemu rozwinęło się jako gospodarcze centrum Górnych Łużyc. Miasto jest także ośrodkiem życia politycznego i kulturalnego Serbołużyczan, stanowiących najmniejszy naród słowiański. Dbalność o ich zwyczaje i tradycje wydatnie wzbogaca oblicze Bautzen. Historyczne centrum, szeroka oferta kulturalna, możliwości spędzenia wolnego czasu czy zrobienia zakupów oraz gastronomia - są dobrymi powodami dla odwiedzenia miasta. Także poza śródmieściem jest sporo do odkrycia. Do skorzystania zaprasza park linowy i pole do minigolfa zlokalizowane nad sztucznym zbiornikiem wodnym. Znajdujący się na północ od Bautzen rezerwat biosfery „Kraina Wrzosowisk i Stawów” (Heide- und Teichlandschaft) oraz rozciągające się na południe Pogórze Górnołużyckie uzupełniają ofertę dla odwiedzających Bautzen.

BAUTZEN

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

Die Stadt Bautzen beauftragte im Rahmen des Projekts REVIVAL! eine Studie zum Leerstand in der Innenstadt. Speziell die Ausweitung des Online-Handels wirkt sich auf den innerstädtischen Einzelhandel aus. Die Studie dient als Grundlage für Maßnahmen gegen Funktionsverluste in der Altstadt. Die Aufgabenstellung erarbeiteten die Verantwortlichen für die Bereiche Wirtschaftsförderung, Stadtentwicklung und Stadtmarketing. Die Studie ermittelte Nutzungspotenziale und lotete neue Anziehungspunkte in der Stadt, Revitalisierungsangebote für leerstehende Geschäfte und Mitmachangebote für die Bevölkerung aus. Mit einem besonderen Fokus auf das Handwerk war die ortsansässige Kreishandwerkerschaft ein wichtiger Partner bei der Erarbeitung. Basierend auf den Ergebnissen der Studie wird im Nachgang eine Akquise-Kampagne zur gezielten Ansiedlung von Handwerker*innen in der Innenstadt durchgeführt.

REVIVAL!-AKTIONSTAG – 13.09.2020

Am Aktionstag wurde die Bautzener Altstadt durch einen Handwerkermarkt belebt und die Mönchskirchruine wurde zum lebendigen Schauplatz für musikalische Darbietungen. Auch die Wanderausstellung wurde in dieser einmaligen Kulisse präsentiert.

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

Miasto Bautzen zleciło w ramach projektu REVIVAL! studium poświęcone pustostanom w śródmieściu. Zwłaszcza ekspansja handlu internetowego wpływa na perspektywy śródmiejskiego handlu. Analiza służy jako podstawa działań podejmowanych przeciwko utracie funkcji śródmiejskich na starówce. Zadania zostały określone przez osoby odpowiedzialne za działy promocji gospodarki, rozwoju miasta i miejskiego marketingu. Studium zidentyfikowało potencjały użytkowe, nowe bieguny przyciągania w mieście, oferty rewitalizacji pustostanów sklepowych, a także oferty współdziałania dla mieszkańców. Ważnym partnerem projektu pilotażowego w odniesieniu do spraw rzemiosła była miejscowa Powiatowa Izba Rzemieślnicza. W oparciu o rezultaty studium prowadzona jest kampania akwizycyjna, służąca planowemu sprowadzaniu rzemieślników do śródmieścia.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 13.09.2020

Podczas Dnia akcji budziszyska starówka została ożywiona jarmarkiem rzemieślników, a ruiny kościoła mnichów stały się sceną prezentacji muzycznych. Również wystawa objazdowa została zaprezentowana w tej wyjątkowej scenarii.

Bunzlau mit seiner 750-jährigen Geschichte gehört zu den schönsten Städten Niederschlesiens. Dank der Keramik ist die Stadt berühmt – nicht nur in Polen. Schon im 17. Jahrhundert wurde die Stadt zum Zentrum der Töpferproduktion. Das mit charakteristischen Stempeln verzierte Bunzlauer Geschirr wird in viele Länder verkauft und gilt als wichtigste Marke der Stadt. Über eine hohe Besucheranzahl freut sich das jährlich im August stattfindende Bunzlauer Keramikfest – die wichtigste Veranstaltung zur Präsentation traditioneller und moderner Keramik. Die Stadt ist auch dank ihrer Architektur sehenswert. Um den imposanten und revitalisierten Marktplatz herum befinden sich bunt geschmückte Patrizierhäuser in den Stilen der Gotik, Renaissance und Barock.

Bolesławiec to miasto o ponad 750-letniej historii uznawane za jedno z najpiękniejszych miast Dolnego Śląska. W Polsce i nie tylko, Bolesławiec słynie z ceramiki. Już w XVII wieku zyskał rangę ważnego centrum garncarstwa. Obecnie charakterystyczne bolesławieckie wyroby – misy, dzbany, talerze – zdobione metodą stempelkową, eksportowane są do wielu krajów, stanowiąc znak rozpoznawczy miasta. Ogromną popularnością cieszy się też coroczne, sierpniowe Bolesławieckie Święto Ceramiki – najważniejsza impreza prezentująca tradycje i współczesną ceramikę. Bolesławiec warto odwiedzić także ze względu na jego architekturę. Wokół zrewitalizowanego, imponującego Rynku wznoszą się gotyckie, renesansowe i barokowe kamieniczki z kolorowymi fasadami.

BOLESŁAW

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

Bolesławiec zählt traditionell zu den historischen Zentren der Keramikherstellung. Von den örtlichen Betrieben wird diese jahrhundertelange Tradition gepflegt, fortgesetzt und konsequent weiterentwickelt. „Keramik“ bildet die Kernmarke der Stadt: „Bolesławiec – Stadt der Keramik“. Sie wird bereits in die Planungen einer „Europäischen Keramikroute“ (einer der Kulturstraßen des Europarats) einbezogen. Auch die Pilotmaßnahme im Rahmen des Projektes REVIVAL! knüpfte an dieses kulturelle Erbe der Stadt an. Mit dem Ziel, die Attraktivität des Stadtraums zu fördern, entstanden im Jahr 2019 zwei Sitzgelegenheiten aus Keramik, die in Zukunft sowohl die Einwohner*innen der Stadt als auch ihre Besucher*innen zum Verweilen auf dem Marktplatz einladen sollen. Das Chaiselongue und die runde Sitzgelegenheit, welche auch Hut oder Stempel genannt wird, wurden von dem Künstler Mateusz Grobelny hergestellt. Hinter beiden Entwürfen verbirgt sich die Idee, den Tourist*innen die Farbpalette und Formen der Bunzlauer Keramik nahezubringen. Die Möbelstücke wurden im Jahr 2019 feierlich enthüllt, begleitet von einem Kulturevent auf dem Marktplatz. Seit Juli 2020 ist online zu sehen, wie das Chaiselongue und der „Stempel“ entstanden sind.

REVIVAL!-AKTIONSTAG - 22.12.2020

Am Aktionstag wurde der Film zu den im Rahmen der Pilotmaßnahme entstandenen Keramik-Sitzgelegenheiten gezeigt und online übertragen. Außerdem ist eine Publikation entstanden, welche das kulturelle Erbe der Stadt in einem breiteren Kontext der europäischen Kulturrouten verortet. Die mehrsprachige Publikation wurde ebenfalls anlässlich des Aktionstages vorgestellt.

QR-Code:

Video zur Pilotmaßnahme

Film z działań pilotażowych

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

Bolesławiec jest historycznym ośrodkiem produkcji ceramiki. Wielowiekowe tradycje kontynuowane są i rozwijane nadal przez lokalne zakłady. Ceramika stanowi markę miasta - „Bolesławiec miasto ceramiki”. Miasto włączone zostanie w strukturę „Europejskiego szlaku ceramiki” – jednego ze szlaków kulturowych Rady Europy. Działanie pilotażowe w ramach projektu REVIVAL! ma również na celu powiązanie z tym dziedzictwem kulturowym miasta. W celu promowania atrakcyjności przestrzeni miejskiej, w 2019 roku powstały dwa ceramiczne siedzenia, które w przyszłości będą zapraszać zarówno mieszkańców jak i turystów do pozostania na rynku. Szezlong i okrągłe siedzenie, które przez odwiedzających nazywane jest też kapeluszem lub pieczętką, zostały wykonane przez artystę Mateusza Grobelnego. Za obydwoma projektami kryje się pomysł wprowadzenia turystów w paletę kolorów i kształtów polskiej ceramiki. Meble zostały uroczystie odsłonięte w 2019 roku, czemu towarzyszyła impreza kulturalna na rynku. Od lipca 2020 roku w Internecie można zobaczyć, jak powstała szezlong i „Pieczętka”.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 22.12.2020

Podczas Dnia akcji zaprezentowany został film o ceramicznych elementach małej architektury powstałych w ramach działań pilotażowych. Film był transmitowany również online. Poza tym powstała też publikacja prezentująca dziedzictwo kulturowe miasta w szerszym kontekście europejskich szlaków kulturowych. Promocja tej wielojęzycznej publikacji miała miejsce również podczas Dnia akcji.

Chełmsko Śląskie (Schömberg), ein kleiner Ort in der Gemeinde Lubawka, ist malerisch am Rande des Waldenburger Berglandes gelegen. Die einstige Stadt (dem heutigen Status nach ein Dorf) galt im 17. und 18. Jahrhundert als eines der bekanntesten Zentren der Leinenproduktion in Europa. Von der Blütezeit des Ortes zeugen die hölzernen Weberhäuser aus dem Jahr 1707, die sog. Zwölf Apostel. Sie wurden von den Zisterziensern aus Grüssau für die aus Böhmen stammenden Weber errichtet. Die historische Baustruktur von Chełmsko Śląskie ist bis heute an der Bebauung des Marktplatzes mit seinen barocken Häusern und ihren Laubengängen ablesbar. Die landschaftlich sehr attraktive Umgebung von Chełmsko Śląskie und die Gemeinde Lubawka stellen ein attraktives Reiseziel dar.

Chełmsko Śląskie to niewielka miejscowość w gminie Lubawka, malowniczo położona na pograniczu Sudetów Zachodnich i Środkowych. Dziś jest to wieś, a dawniej miasteczko, które szczyliło się mianem jednego z bardziej znanych ośrodków produkcji lnu w skali Europy XVII i XVIII wieku. Pozostałością po latach świetności jest zespół zabytkowych, interesujących domów, tzw. „Dwunastu Apostołów” z 1707 r., wybudowanych z inicjatywy cystersów z Krzeszowa dla tkaczy płótna z Czech. Dawny status miasta Chełmska Śląskiego widoczny jest w zabudowie Rynku, na którym stoją niewysokie kamieniczki z podcieniami. Okolice Chełmska Śląskiego i gminy Lubawka to tereny bardzo atrakcyjne krajobrazowo, zachęcające do głębszego poznania i aktywnego spędzania czasu.

CHEŁMSKO

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

Die Aktivitäten im Rahmen der Pilotmaßnahme in Chełmsko Śląskie widmeten sich dem Thema des traditionellen Handwerks. Ziel war es, Chełmsko Śląskie als Wiege der Leinenindustrie der Westsudeten bekannter zu machen und Wissen dieser Wirtschaftsgeschichte und anderer Handwerkstraditionen zu vermitteln. Indem das gemeinsame historische und kulturelle Erbe der Grenzregion wieder stärker in das Bewusstsein der Bürger*innen gerückt wurde, konnte zugleich ein Beitrag zur Stärkung der regionalen Identität geleistet werden. Zum einen entstand in Anpassung an die Auswirkungen der Pandemie im Jahr 2020 ein mehrsprachiger, virtueller Stadtrundgang, der einen Einblick in die Denkmäler der Stadt gewährt, darunter auch verschiedene ursprünglich für Weber erbauten Holzhäuser. Zum anderen konnte man am 15. September 2019 auf dem Rathausplatz in Chełmsko Śląskie im Rahmen des Workshops „Historische Handwerksberufe“ traditionelles Handwerk kennenlernen. An unterschiedlichen Ständen luden die Veranstalter dazu ein, sich unter anderem im Weben, Schmieden und Töpfern auszuprobieren und hierbei die für diese alten Handwerksberufe jeweils charakteristischen Tätigkeiten kennenzulernen. Im Begleitprogramm zum Workshop stellten Gesangsgruppen und Künstler aus Chełmsko Śląskie, Kamienna Góra und Jelenia Góra ihr Repertoire vor.

REVIVAL!-AKTIONSTAG – 18.10.2020

Zum Auftakt des Aktionstages wurde der virtuelle Spaziergang durch Chełmsko Śląskie und seine Denkmäler präsentiert, der im Rahmen des Projektes REVIVAL! entstanden ist. Anschließend folgten der Auftritt einer lokalen Folkloreband sowie die Vorführung zweier Filme.

QR-Code:

Virtueller Stadtrundgang

Wirtualna wycieczka po miejscowości

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

Przedsięwzięcia w ramach działania pilotażowego w Chełmsku Śląskim były poświęcone tematyce tradycyjnych rzemiosł. Celem była promocja Chełmska Śląskiego jako kolebki przemysłu lnianego w Sudetach Zachodnich oraz popularyzacja wiedzy o tej historii gospodarczej i innych tradycjach rzemieślniczych. Wzmocni to także świadomość transgraniczną poprzez uzmysłowienie wspólnego dziedzictwa historycznego tych ziem. Z jednej strony, dostosowując się do skutków pandemii w 2020 r., stworzono wielojęzyczną, wirtualną wycieczkę po mieście, która umożliwi wgląd w zabytki miasta, w tym również sławne drewniane domy zbudowane pierwotnie dla tkaczy. Ponadto 15 września 2019 roku od godziny 14:00 na rynku w Chełmsku Śląskim prezentowane były tradycyjne rzemiosła w ramach „Warsztatów Dawnych Zawodów”. Różne stoiska jak np. warsztaty tkackie, warsztat kowala, warsztat wyrobu naczyń glinianych pozwalały poznać i wypróbować specyfikę pracy w tych starych zawodach. Warsztatom towarzyszyły występy lokalnych zespołów i artystów z Chełmska Śląskiego, Kamiennej Góry i Jeleniej Góry.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 18.10.2020

Na otwarcie Dnia akcji zaprezentowana została wirtualna wycieczka po Chełmsku Śląskim i jego zabytkach, która została opracowana w ramach projektu REVIVAL! Następnie wystąpiły miejscowe zespoły folklorystyczne oraz zaprezentowane zostały dwa filmy.

Görlitz ist für viele nicht nur die schönste Stadt Deutschlands, sondern auch ein städtebauliches Gesamtkunstwerk von europäischem Format. Das Flächendenkmal bietet eine reiche Geschichte und ein prachtvolles Heute. Die günstige Lage an der Neiße und der Via Regia, die von Kiew bis nach Santiago de Compostela führt, machten Görlitz zu einem bedeutsamen Standort für Gewerbe, Kultur, Baukunst und Handwerk. Als Görlivood bietet die Stadt regelmäßig auch nationalen und internationalen Filmproduktionen eine authentische und vielseitige Kulisse und begeistert Crews und Schauspieler*innen mit ihrer herzlichen Gastlichkeit. Seit der EU-Erweiterung 2004 gewinnt die Europastadt als Drehscheibe zwischen Ost und West zunehmend Bedeutung. Die deutsch-polnische Stadt präsentiert sich als lebendiger Ort mit einem reichen kulturellen Leben.

Görlitz jest nie tylko najpiękniejszym – dla wielu – miastem Niemiec, ale również architektoniczną perłą na skalę europejską. Obfitość zabytków świadczy o bogatej historii i dodaje splendoru teraźniejszości. Korzystne położenie nad Nysą i na szlaku handlowym Via Regia, wiodącym z Kijowa do Santiago de Compostela, przyczyniło się do rozwoju miasta jako ważnego centrum kultury, architektury, rzemiosła i działalności gospodarczej. Jako Görlivood oferuje raz po raz niemieckim i międzynarodowym produkcjom kinowym autentyczny i różnorodny plan filmowy, zachwycając przy tym ekipy i aktorów swą serdeczną gościnnością. Od momentu rozszerzenia Unii Europejskiej w 2004 roku Europa-Miasto Görlitz-Zgorzelec zyskuje na znaczeniu jako punkt transferowy między Wschodem a Zachodem. Polsko-niemieckie miasto prezentuje się jako miejsce pulsujące życiem, o bogatej ofercie kulturalnej.

GÖRLITZ

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

Görlitz ist seit Jahrzehnten ein beliebter Drehort für zahlreiche nationale und internationale Filmproduktionen und hat sich als Görlitwood einen Namen gemacht. Hier entstanden u.a. die Oscar-prämierten Werke „Der Vorleser“, „Inglourious Basterds“, „Grand Budapest Hotel“ sowie Filme wie „In 80 Tagen um die Welt“, „Die Bücherdiebin“ und weitere. Zahlreiche Gäste kommen u.a. deswegen nach Görlitz. Jedoch ist das Erlebnisangebot vor Ort noch nicht ausreichend und muss ausgebaut werden. Gleichzeitig steht Görlitz, ebenso wie andere Städte, vor der Herausforderung, dass es in der Innenstadt viel ungenutzten Leerstand gibt. Im Rahmen der Pilotmaßnahme wurden beide Handlungsfelder miteinander verbunden: Bislang ungenutzte Schaufenster in der Alt- und Innenstadt wurden filmspezifisch gestaltet und somit zu sichtbaren Anlaufpunkten in Görlitwood. Sie wurden lose mit Drehorten zu einem abwechslungsreichen Stadtrundgang verbunden. Gleichzeitig konnten so weitere Partner in der Stadt motiviert werden, im Rahmen ihrer Möglichkeiten dem Thema Görlitwood eine sichtbare Präsenz zu geben. Im Ergebnis wurde der Erlebniswert Görlitwood gesteigert (= die ganze Stadt ist Görlitwood) und die Innenstadt erlebt eine Aufwertung durch kreative Nutzung des Leerstands. Gleichzeitig wird die Aufenthaltsdauer von Einheimischen und Tourist*innen in der Innenstadt erhöht.

REVIVAL!-AKTIONSTAG – 01.08.2020

Zum Aktionstag fand auf dem Elisabethplatz im Herzen der Stadt Görlitz die „Naschallee“ in ganz besonderer Atmosphäre statt. Im Programm waren regionale Produkte, Live-Musik sowie deutsch- und polnischsprachige Führungen durch die Filmstadt.

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

Görlitz jest od kilkadziesiąt lat popularnym miejscem kręcenia licznych krajowych i międzynarodowych produkcji filmowych, zyskując renomę jako „Görlitwood”. Powstały tu m.in. nagrodzone Oscarem obrazy „Lektor”, „Bękart wojny”, „Grand Budapest Hotel” oraz takie filmy jak „W 80 dni dookoła świata”, „Złodziejka książek” i inne. Liczni goście przybywają do Görlitz m.in. z tego powodu. Obecnie związana z tym oferta atrakcji jest niewystarczająca i musi zostać rozszerzona. Jednocześnie Görlitz – podobnie jak inne miasta – stoi w obliczu wyzwania polegającego na licznych pustostanach w śródmieściu. W ramach działania pilotażowego obie dziedziny zostały ze sobą powiązane: niewykorzystywane dotychczas witryny sklepowe na Starym Mieście i w śródmieściu zostały wystylizowane w kontekście filmowym, stając się w ten sposób widocznymi charakterystycznymi punktami w Görlitwood. Zostały one luźno powiązane z miejscami planów filmowych, tworząc urozmaiconą trasę zwiedzania miasta. Jednocześnie w ten sposób inni partnerzy w mieście zostali zachęcani, żeby w ramach swoich możliwości starali się zapewnić tematowi Görlitwood widoczną obecność w mieście. W efekcie wzrosła wartość turystyczna Görlitwood (= całe miasto jest Görlitwood), nastąpi też dowartościowanie śródmieścia dzięki kreatywnemu wykorzystaniu pustostanów. Jednocześnie wydłuży się czas przebywania mieszkańców i turystów w śródmieściu.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 01.08.2020

Na dzień akcji w wyjątkowej atmosferze zorganizowana została w sercu miasta Görlitz na Elisabethplatz aleja łausuchowania „Naschallee”. W programie znalazły się regionalne produkty, muzyka na żywo oraz zwiedzanie „filmowego Görlitz” z przewodnikiem w języku polskim i niemieckim.

Gryfów Śląski liegt im malerischen Isergebirgsvorland in 325 m Höhe. Die bewaldete Umgebung ist ein hervorragendes Ausflugsziel, sowohl für die Einwohner*innen der Region als auch für Tourist*innen. Die Gegend, welche sich fernab städtischer Lärmquellen befindet, ist mit ihrem reichen Aktivitäts- und Übernachtungsangebot besonders zur Erholung geeignet. Durch die Stadt fließt der Queis (Kwisa), der im Westen einen malerischen Durchbruch mit zwei Talsperren bildet. Gryfów Śląski ist eine kleine, aber sicher sehenswerte Stadt, die sich während eines Ausflugs durch das Isergebirgsvorland empfiehlt – nicht nur aufgrund ihrer baulichen Qualitäten wie dem Marktplatz mit Rathaus (1524) oder der Renaissance-Grabkapelle der Schaffgotsch-Familie.

Gryfów Śląski położony jest na malowniczym Pogórzu Izerskim na wysokości 325 m n.p.m. Okoliczne, rozległe tereny zielone są znakomitym miejscem do wypoczynku dla mieszkańców i turystów. Przez miasto przepływa rzeka Kwisa, tworząca w okolicy malowniczy przełom oraz Jezioro Złotnickie. Okolice Gryfowa Śląskiego to miejsce szczególne dla odpoczynku z dala od miejskiego zgiełku, z bogatą ofertą do aktywnego spędzania czasu oraz ofertą noclegową. Gryfów Śląski jest niewielkim miastem, jednak warto go odwiedzić w trakcie eskapady po Pogórzu Izerskim, choćby dla zabytkowego Rynku z Ratuszem z 1524 roku oraz renesansowej kaplicy grobowej rodziny von Schaffgotsch.

GRYFÓW S

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

In Gryfów Śląski wurde eine dreiteilige Pilotmaßnahme umgesetzt. Es entstand eine Monographie über die Geschichte der Stadt. Die Publikation „Greiffenberg in Schlesien – Historisches Portrait einer Stadt am Queis“ von Jarosław Bogacki berichtet in deutscher und polnischer Sprache über das Werk der Stadtbewohner jetziger und früherer Generationen. Das Buch wird in der öffentlichen Bibliothek in Gryfów Śląski und im Zentrum für touristische Information und Promotion des Isergebirgsvorlandes in Gryfów Śląski erhältlich sein. Sieben der wichtigsten Baudenkmäler in Gryfów Śląski wurden mit Informationstafeln zu den wichtigsten Eckdaten der Gebäude in polnischer, deutscher und englischer Sprache versehen. Darüber hinaus wurden insgesamt sieben Vitrinen in der Stadt aufgestellt, in denen Informationen über Kulturveranstaltungen in der Stadt und der weiteren Umgebung ausgehangen werden. Schließlich ergänzt eine geführte Thementour zu den ausgewiesenen Orten das kulturelle und touristische Angebot für die Einwohner*innen der Stadt und ihre Gäste. In den Sommermonaten Juli und August können von nun an im Zentrum für touristische Information und Promotion des Isergebirgsvorlandes in Gryfów Śląski Führungen durch die Stadt gebucht werden.

REVIVAL!-AKTIONSTAG – 29.08.2020

Gryfów Śląski hat seine Besucher*innen am Aktionstag mit einer deutsch-polnischen Führung zu den Sehenswürdigkeiten der historischen Innenstadt eingeladen, welche im Rahmen des Projekts REVIVAL! mit Informationstafeln ausgestattet wurden. Abends wurde die Geschichte der Stadt in einer Multimedia-Show auf spektakuläre Weise am Marktplatz präsentiert. Dank einer Videoaufzeichnung konnte der Aktionstag trotz pandemiebedingter Beschränkungen auch grenzüberschreitend miterlebt werden.

QR-Code:

Video zum Aktionstag

Film z Dnia akcji

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

W Gryfowie Śląskim zrealizowano działania pilotażowe obejmujące trzy główne elementy. Wydana została monografia miasta pt. „Gryfów Śląski - portret historyczny miasta nad Kwisą.” autorstwa Jarosława Bogackiego, która w języku polskim i niemieckim opowiada o dokonaniach mieszkańców miasta obecnego i wcześniejszych pokoleń. Książkę będzie można uzyskać w Bibliotece Publicznej w Gryfowie Śląskim oraz w Centrum Informacji Turystycznej i Promocji Pogórza Izerskiego w Gryfowie Śląskim. Przy siedmiu najważniejszych zabytkach w Gryfowie Śląskim powstały tablice z najważniejszymi informacjami o nich w języku polskim, niemieckim i angielskim. Ponadto w mieście powstało w sumie siedem gablot, w których prezentowane są informacje o wydarzeniach kulturalnych w mieście i regionie. Ofertę kulturalną i turystyczną dla mieszkańców miasta i gości uzupełnia opracowana wycieczka tematyczna z przewodnikiem. W miesiącach letnich, w lipcu i sierpniu, wycieczki z przewodnikiem po mieście można rezerwować w Centrum Informacji Turystycznej i Promocji Pogórza Izerskiego w Gryfowie Śląskim.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 29.08.2020

Gryfów Śląski zaprosił odwiedzających na Dzień promocyjny z polsko-niemieckim oprowadzaniem po atrakcjach zabytkowej starówki, które w ramach projektu REVIVAL! zostały opatrzone tablicami informacyjnymi. Wieczorem historia miasta została zaprezentowana na rynku w spektakularnym pokazie multimedialnym. Dzięki relacji wideo Dzień akcji był dostępny transgranicznie pomimo obostrzeń związanych z pandemią koronawirusa.

Die Stadt Kamienna Góra (Landeshut) wurde am Handelsweg von Böhmen über das Liebauer Tor nach Niederschlesien gegründet. Was ist hier sehenswert? Der Marktplatz mit barocken Bürgerhäusern aus dem 17.-18. Jahrhundert ist der historische Ortskern Landeshuts. Hier befindet sich das Museum zum Leinenweberhandwerk, das die Stadt einst bekannt machte. Unweit befindet sich das Rathaus aus der Neurenaissance (1904). Beeindruckend wirken auch die eklektischen Gebäude der ehemaligen Textilwerke von Grünfeld (1885) und die mittelalterliche St. Peter und Paul Kirche. Die Kriegsgeschichte der Stadt unter dem Nationalsozialismus kann man im unterirdischen Laboratorium ARADO in den unter dem Kirchberg befindlichen Stollen erleben. Die Stadt brachte bekannte Persönlichkeiten hervor, wie den Architekten Carl Gotthard Langhans, der u.a. das Brandenburger Tor in Berlin entwarf. Kamienna Góra ist im Landeshuter Tal zwischen malerischen Hügeln und Bergmassiven gelegen.

Miasto Kamienna Góra zostało założone przy szlaku handlowym prowadzącym przez Bramę Lubawską ze Śląska do Czech. Co warto zobaczyć w Kamiennej Górze? Rynek otoczony kamieniczkami w stylu barokowym z XVII – XVIII wieku to historyczne centrum miasta. Tu znajduje się Muzeum Tkactwa, z którego niegdyś słynęło miasto. Nieopodal znajdziemy neorenesansowy ratusz z 1904 r. Niezwykłe wrażenie robią eklektyczne zabudowania dawnych Zakładów Tekstylnych Grünfelda z 1885 r. i piękny kościół św. Piotra i Pawła. Wojenną historię miasta można poznać, zwiedzając sztolnię „Arado – Zaginione Laboratorium Hitlera”. Podziemia wydrążono pod Górą Parkową. Z Kamiennej Góry pochodził architekt Carl Gotthard Langhans, który zaprojektował m.in. Bramę Brandenburską w Berlinie. Kamienna Góra położona jest w Kotlinie Kamiennogórskiej otoczonej pasmami wzniesień i wzgórz, co czyni ten rejon niezwykle atrakcyjnym przyrodniczo i turystycznie.

KAMIENN

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

Im Rahmen der Pilotmaßnahme verwirklichte die Stadt Kamienna Góra im Jahr 2019 die Veranstaltungsreihe „Vier Marktzeiten“. Die Aktivitäten knüpften thematisch an bedeutende Feiertage in der jeweiligen Jahreszeit (Ostern, Johannismacht, Andreasfest, Weihnachten) an. Im Programm befanden sich Konzerte, Jahrmärkte, Bildungs- und Geschichtsspiele, Stadtbesichtigungen und vieles mehr. So wurde der Marktplatz rund um das Jahr belebt. Am 29. März 2019 trafen sich Bewohner*innen und Tourist*innen auf dem Marktplatz von Kamienna Góra zur ersten der „vier Marktzeiten“. Auf dem Ostermarkt wurden Fleischprodukte, Käse, Honig, Kuchen, Brot, Textilien und vieles mehr verkauft sowie Eiermal-Workshops abgehalten. Außerdem wurde das „Osterweib“ gekürt, es gab Attraktionen für die Kleinsten, Konzerte mit Kindern und Jugendlichen aus Schulen und Kindergärten in Kamienna Góra sowie professionelle Künstler, die den Versammelten traditionelle Volkslieder präsentierten. Es folgten sommerliche und herbstliche Veranstaltungen am 29. Juni und 7. September sowie ein dreitägiger Weihnachtsmarkt vom 13. bis 15. Dezember.

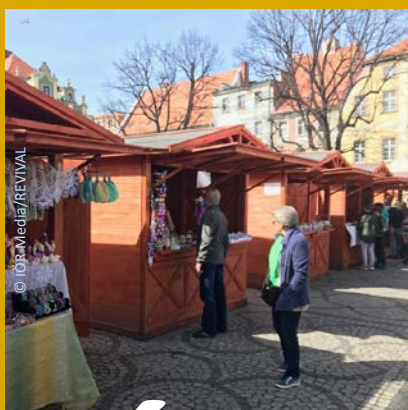
REVIVAL!-AKTIONSTAG – 08.08.2020

Am Samstag, den 8. August, fand in Anlehnung an die Pilotmaßnahme die „Fünfte Marktzeit“ statt, welche im Zeichen der Kunst stand. Im Webermuseum wurde eine Ausstellung polnischer Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts gezeigt und auf dem Marktplatz wurde die REVIVAL!-Pilotmaßnahme „Vier Jahreszeiten auf dem Marktplatz“ präsentiert. Das Geschehen auf dem Marktplatz wurde in einem Livestream aufgezeichnet und als Youtube-Video veröffentlicht.

QR-Code:

Video zum Aktionstag

Film z Dnia akcji

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

W ramach działania pilotażowego Gmina Miejska Kamienna Góra przeprowadziła w 2019 roku cykl imprez kulturalno-rozrywkowych „Cztery pory Rynku”. Wydarzenia te tematycznie nawiązywały do głównych świąt związanych z porami roku (Wielkanoc, Noc Świętojańska, Andrzejki, Boże Narodzenie) a w programie znalazły się koncerty, jarmarki, gry edukacyjno-histeryczne, zwiedzanie miasta, itp. Rynek miasta został ożywiony we wszystkich porach roku. 29 marca 2019 roku na kamiennogórskim rynku spotkali się mieszkańcy turyści na pierwszej z „czterech pór rynku”. Był jarmark wielkanocny - sprzedawano wędliny, sery, miody, ciasta, chleby, dodatki, tekstylia i inne produkty, był też jarmark staroci, warsztaty robienia pisanek, podczas których uczestnicy poznali dwie metody ozdabiania pisanek (batikową i rylcową). Odbył się konkurs na wielkanocną babę, były atrakcje dla najmłodszych, koncerty, podczas których wystąpiły dzieci i młodzież kamiennogórskich szkół i przedszkoli, a także zawodowi artyści, którzy zaprezentowali zebranych tradycyjne, ludowe piosenki. Wydarzenia letnie i jesienne odbyły się 29 czerwca i 7 września. Ostatnim był jarmark adwentowy w dniach 13 do 15 grudnia.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 08.08.2020

W sobotę 8 sierpnia odbyła się w nawiązaniu do przeprowadzonych działań pilotażowych „Piąta Pora Rynku”, która poświęcona była sztuce. W Muzeum Tkactwa odbyła się wystawa sztuki polskiej XIX i XX wieku a na rynku prezentacja działania pilotażowego projektu REVIVAL! pt. „Cztery Pory Rynku”. Działania na rynku nagrywane były jako livestream, który został opublikowany na platformie Youtube.

Die malerische Lage und ansprechende Kleinstadtbebauung von Lubomierz [Liebenthal] gehören zu den größten Attraktionen des Ortes und dienten sogar als Kulisse für verschiedene Filmdreharbeiten. Unter anderem drehte Regisseur Sylwester Chęciński seine in Polen sehr bekannte Trilogie von den beiden Bauernfamilien Kargul und Pawlak im Ort. Aber auch mehrere andere Filme wurden hier aufgezeichnet. Seit 1997 wird hier jährlich das Polnische Komödien-Filmfestival organisiert. Lubomierz ist eine der kleinsten Städte Polens und verfügt über viele Bau- und Denkmäler und eine wunderschöne kleinstädtische Struktur. Die kürzlich durchgeführte Revitalisierung des Marktplatzes und des Leinenwebhauses lässt den Charakter der historischen Altstadt wiederaufleben.

Malownicze położenie i piękny zespół zabudowy małomiasteczkowej Lubomierza należą do jego największych atrakcji. Te walory niedużego miasteczka okazały się bardzo atrakcyjne jako sceneria filmowa. Znany polski reżyser Sylwester Chęciński wykorzystał scenerię Lubomierza przy kręceniu popularnej w Polsce trylogii „Sami swoi”, „Nie ma mocnych” i „Kochaj albo rzuć”. Kręcono tu również sceny do szeregu innych filmów. W Lubomierzu od 1997 r. do dzisiaj odbywa się Ogólnopolski Festiwal Filmów Komedycznych. Lubomierz jest jednym z najmniejszych miasteczek w Polsce, ale jest bogaty w zabytki oraz charakteryzuje się pięknym zespołem zabudowy. Przeprowadzona rewitalizacja centrum Lubomierza i Domu Płócienników pozwoliła na odtworzenie historycznego charakteru zabytkowego układu historycznego miasta.

LUBOMIERZ

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

Die Gemeinde Lubomierz setzte im Rahmen der Pilotmaßnahme Maßnahmen zur Neugestaltung des Stadtparks um, der sich südlich des Stadtzentrums vor der St. Maternus-Kirche und ihrer Klosteranlage erstreckt. Die Kirche wurde im Barock-Stil errichtet, und wie häufig im Falle von Gebäuden aus dieser Epoche bildet sie den Zielpunkt einer urbanen Sichtachse vom Marktplatz. Es war also sehr wichtig, diese Achse wieder deutlich hervorzuheben. Mit dem Ziel, die Nutzbarkeit des Parks zu erhöhen, wurden das Gelände wieder hergerichtet, die Parkwege neu eingefasst, die Bepflanzung ergänzt sowie zusätzliche Parkbänke und Abfallbehälter aufgestellt. Da die hohen Bäume dem Park einen einzigartigen Charakter verleihen, blieben sie im Rahmen der Neugestaltung teilweise erhalten. Die Maßnahmen erfolgten in Abstimmung mit dem Denkmalschutzbeauftragten der Woiwodschaft Niederschlesien. Ziel der Maßnahmen war es, der lokalen Bevölkerung Gelegenheit für eine stärkere Identifizierung mit der Stadt zu geben und ihre Lebensqualität zu verbessern. Zugleich wurde die Attraktivität für Touristen erhöht. Die Neugestaltung des Stadtparks reihte sich in weitere Maßnahmen zur Revitalisierung des historischen Stadtkerns ein.

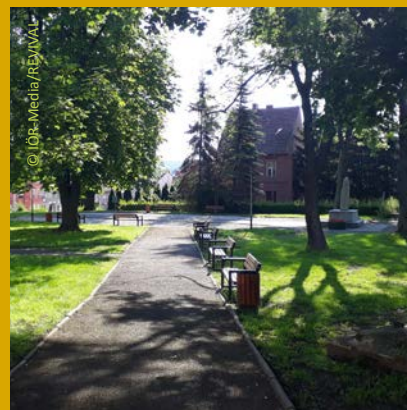
REVIVAL!-AKTIONSTAG – 13.09.2020

Ein Benediktinermarkt mit regionalen Produkten belebte am Aktionstag den Marktplatz von Lubomierz. Zudem konnte man in einem mittelalterlichen Dorf an Workshops zum traditionellen Handwerk teilnehmen und mittelalterliche Speisen probieren. Auch die Kirche Mariä Himmelfahrt und St. Maternus wurde in den Aktionstag eingebunden. Hier fand nach einem feierlichen Gottesdienst ein Konzert statt, welches per Livestream übertragen wurde. Außerdem wurden Führungen durch die Kirche und das Klostermuseum angeboten.

QR-Code:

Video zum Aktionstag

Film z Dnia akcji

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

Gmina Lubomierz przeprowadziła rewitalizację śródmiejskiego parku, położonego na południe od centrum miasta przed zespołem klasztornym i kościołem św. Maternusa B.W. Kościół jest obiektem barokowym i często w przypadku obiektów pochodzących z tego okresu mamy do czynienia z osiowością założenia urbanistycznego. W tym przypadku budynek stanowi zakończenie osi rynku, więc ekspozycja pięknego parku miejskiego stanowiła też podkreślenie tej osi. W celu podniesienia wartości użytkowej parku przeprowadzono prace porządkowe, uporządkowanie terenu (regulacja ścieżek), nasadzenia zieleni oraz umieszczenie dodatkowych ławek do wypoczynku i pojemników na śmieci. Ze względu, iż wysoka zieleń nadaje parkowi unikatowy charakter, została ona zachowana. Działania prowadzone były w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Województwa Dolnośląskiego. Odnowa parku miała na celu integrację społeczności lokalnej, poprawę jakości życia mieszkańców. Jednocześnie miasteczko zyskało większą atrakcyjność dla turystów. Działania rewitalizacyjne w parku wpisywały się w Lubomierz w rewitalizację całego historycznego układu urbanistycznego centrum miasta.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 13.09.2020

Jarmark benedyktyński z produktami regionalnymi odbył się podczas Dnia akcji rynek w Lubomierz. Dodatkowo w średniowiecznej wiosce uczestnicy mieli możliwość udziału w warsztatach tradycyjnego rękodzieła i próbowania smaków średniowiecza. Dzień akcji obejmował również Kościół Wniebowzięcia NMP i św. Maternusa. Tutaj po uroczystej mszy odbył się koncert transmitowany w Internecie. Ponadto oferowane było zwiedzanie kościoła i muzeum klasztornego z przewodnikiem.

Reichenbach/O.L. liegt im Herzen des Landkreises Görlitz in landschaftlich reizvoller Gegend zwischen Rotstein und Königshainer Bergen. Die Geschichte der Stadt ist eng mit der VIA REGIA, der mittelalterlichen Handels- und Heeresstraße von Kiew nach Santiago de Compostela, verbunden. Auch heute zeigt die Kleinstadt in der Spannung von Historie und Moderne ihre stets geübte Weltoffenheit. Einflüsse aus Böhmen, Schlesien, Sachsen und Preußen bilden an den Gebäuden die unterschiedlichsten Geschichtsepochen in der Region beispielhaft ab. In einer klaren und lebendigen, im Mittelalter entstandenen Stadtgliederung bilden der Marktplatz und die benachbarte Sankt Johanneskirche die wichtigsten Blickpunkte. Für Gäste der Stadt ist besonders ein Besuch von Schloss und Park Krobnitz, Ackerbürgermuseum, Feuerwehrmuseum, Galerie im Rathaus, Bibliothek, Nollau-Haus, Via Regia-Haus und Haus der Heimat zu empfehlen.

Reichenbach leży w sercu Powiatu Görlitz, wśród fascynującego krajobrazu między wzgórzami Rotstein a Königshainer Berge. Historia miasta jest ściśle związana z Via Regia, czyli ze średniowiecznym traktem handlowym i militarnym z Kijowa do Santiago de Compostela. Także dzisiaj to niewielkie miasto w spotkaniu historii i nowoczesności dowodzi swego otwarcia na świat. Wpływy z Czech, Śląska, Saksonii i Prus we wzorcowy sposób uwidaczniają się na budynkach pochodzących z różnych epok. W powstałym w średniowieczu czytelny i żywotny układzie urbanistycznym główne punkty odniesienia stanowią: rynek i kościół św. Jana. Przybywającym do miasta szczególnie warto polecić wizytę w pałacu i parku w Krobnitz, Muzeum Miejskich Włóścian (Ackerbürgermuseum), Muzeum Pożarniczym (Feuerwehrmuseum), Galerii w Ratuszu, Dom Ludwika Nollau (Nollau-Haus), Dom Via Regia oraz Dom Regionalny (Haus der Heimat).

REICHENBACH

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

Die Pilotmaßnahme der Stadt Reichenbach/O.L. widmete sich einerseits der Gestaltung des historischen Marktplatzes mit dem Ziel, das Stadtbild attraktiver zu machen und die Aufenthaltsqualität der Innenstadt zu erhöhen. Dafür wurden verschiedene Entwurfsvarianten für eine zukünftige Neugestaltung des Marktplatzes im Rahmen des Projekts entwickelt und mit Einwohner*innen diskutiert. So wurde deutlich, dass sich die Reichenbacher eine Platzgestaltung wünschen, die den Marktplatz als Ort der Gemeinschaft und Kommunikation stärkt. Dem Gemeinschaftsleben sind auch die im Rahmen der Pilotmaßnahme umgesetzten Aktivitäten gewidmet. Auf dem Marktplatz wurde eine digitale Infosäule installiert. Sie informiert über Aktuelles und Veranstaltungen in der sächsischen Kleinstadt. Mit ihrem zeitgemäßen Format soll die Säule auch die junge Generation ansprechen. Darüber hinaus konnte die Ausstattung des öffentlichen Veranstaltungshauses der Stadt optimiert werden. Das Via-Regia-Haus in der Nähe des Marktplatzes erhielt eine Teeküche und Einrichtung, damit auf zukünftigen Veranstaltungen auch für das leibliche Wohl gesorgt werden kann.

REVIVAL!-AKTIONSTAG 19.09.2020

Der Aktionstag fand anlässlich des jährlichen Herbstmarkts auf dem historischen Marktplatz statt. Der Markttag wurde durch Musik, ein kleines Programm der Kindergartenkinder, ein Straßencafé und eine Basstecke für Kinder ergänzt.

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

Działanie pilotażowe miasta Reichenbach OL. było poświęcone w pierwszej części nowemu zagospodarowaniu historycznego rynku, którego celem jest uatrakcyjnienie krajobrazu miasta i podniesienie jakości pobytu w centrum. W tym celu w ramach projektu zostały opracowane i omówione z mieszkańcami przedstawione poniżej warianty przebudowy rynku. W ten sposób stało się jasne, że mieszkańcy Reichenbach chcą takich działań, które wzmocnią rynek jako miejsce wspólnoty i komunikacji. Działania realizowane w ramach projektu pilotażowego są również poświęcone życiu społecznemu. Na rynku został zainstalowany cyfrowa tablica (panel) informacyjna. Dostarcza ona informacji o aktualnych wydarzeniach w tym saksońskim miasteczku. Ze względu na swoją nowoczesną formę tablica ma być atrakcyjna również dla młodego pokolenia. Ponadto zoptymalizowano wyposażenie miejskiego domu spotkań. „Dom Via Regia” w pobliżu rynku otrzymał nowy aneks kuchenny i wyposażenie, aby zapewnić dobre samopoczucie uczestników podczas przyszłych wydarzeń.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 19.09.2020

Dzień Akcji odbył się na historycznym Rynku z okazji dorocznego Jarmarku Jesiennego. Atmosferę jarmarku dopełniała muzyka, krótki program artystyczny przygotowany przez przedszkolaki, uliczna kawiarenka, kąć majsterkowania dla dzieci.

Im Mittelalter galt Żary [Sorau] als die größte Stadt der östlichen Niederlausitz. Die über 1000-jährige Geschichte des Ortes ist in zahlreichen Profan- und Sakralbauten abgebildet und die mittelalterliche städtebauliche Struktur bis heute gut erkennbar. Erhalten geblieben sind 40% der Stadtmauer, ein Schloss und Renaissance-Rathaus, ein imposantes Barockschloss, einige gotische Kirchen sowie zahlreiche andere Objekte. Um die größtenteils revitalisierte Altstadt herum liegt der denkmalgeschützte Park. In der Stadt befindet sich das Museum des Schlesisch-Lausitzer-Grenzlandes mit einer großen Porzellan-Sammlung aus der örtlichen Manufaktur. Der imposante Schlosskomplex ist ebenfalls im Zentrum zu finden. An die Stadt grenzt der Grüne Wald – ein NATURA-2000-Gebiet und ein Paradies für Wander- und Radfahrbegeisterte.

W średniowieczu Żary były największym miastem wschodniej części Dolnych Łużyc. Ponad 1000-letnia historia pozostawiła po sobie wiele zabytków świeckich i sakralnych. Średniowieczny układ urbanistyczny do dzisiaj jest bardzo czytelny. Miasto posiada 40% średniowiecznych murów, renesansowy zamek i ratusz, ogromny barokowy pałac, kilka kościołów gotyckich, setki zabytków z różnych epok. Starówkę otacza zabytkowy park. W mieście działa Muzeum Pogranicza Śląsko-Łużyckiego o dużym zbiorze pięknej, dawnej porcelany z żarskiej fabryki. Zrewitalizowana jest bardzo duża część żarskiej starówki. W centrum miasta znajduje się imponujący kompleks zamkowo-pałacowy. Do miasta przylega Zielony Las - kompleks leśny chroniony prawem NATURA 2000, raj dla turystyki rowerowej i pieszej.

ŻARY

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

In Żary wurde ein Teil der Wehranlage restauriert. Der sogenannte Dicke Turm, ein ehemaliger Wachturm am mittelalterlichen Stadttor, wurde saniert und als Ausstellungsraum hergerichtet. Dies bedurfte der Reinigung und des Schutzes vor Tauben sowie der Installation eines elektrischen Beleuchtungssystems und entsprechender Leitungen und baulicher Vorkehrungen. Ebenso wurden neue, stilistisch angepasste Turmtüren gefertigt. Darüber hinaus wurde im Rahmen der Pilotmaßnahme eine Ausstellung beauftragt und installiert. Die Ausstellung widmet sich den Befestigungsanlagen der Stadt im 16. Jahrhundert, wozu der Künstler Robert Jurga eigens großformatige Farbzeichnungen anfertigte. Die Zeichnungen zeigen das damalige Leben der Einwohner*innen sowie Befestigungen und Wehranlagen. Darüber hinaus werden beispielhaft verschiedene mittelalterliche Belagerungs- und Verteidigungstechniken vorgestellt. Die Ausstellung wurde am 23. November 2019 feierlich mit Lichtinstallationen und Musik des Komponisten Georg Philipp Telemann eröffnet. Die Schlüssel zum Turm und zur Ausstellung können sich Interessierte im ca. 100 m entfernt gelegenen Regionalmuseum abholen.

REVIVAL!-AKTIONSTAG – 11.07.2020

In Żary wurde am Aktionstag das Schloss Promnitz in Szene gesetzt. Eine abendliche Laser-Lichtshow mit dem Titel „Die Geschichte von Żary mit einem Laser geschrieben“ ließ das Schloss in bunten Farben aufleuchten und hauchte ihm somit für einen Abend Leben ein. Zusätzlich wurde die Show aufgezeichnet und live übertragen.

QR-Code:

Video zum Aktionstag

Film z Dnia akcji

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

W Żarach zrewitalizowano część historycznych umocnień obronnych miasta. Wieża wartownicza, będąca elementem średniowiecznej bramy do miasta, została wyremontowana i dostosowana do celów wystawienniczych. Konieczne było oczyszczenie i zabezpieczenie wieży przed gołębiami, doprowadzenie energii elektrycznej i przygotowanie konstrukcji wystawowej. Zostały wykonane również stylizowane nowe wrota do wieży. W ramach działania pilotażowego została przygotowana i zainstalowana specjalna wystawa o fortyfikacjach żarskich w XVI w. w postaci sporządzonych przez Roberta Jurgę kolorowych, wielkoformatowych rysunków. Przedstawiają one życie mieszkańców i obrońców w tych fortyfikacjach w tamtych czasach. Dodatkowo przedstawione zostały różne urządzenia oblężnicze oraz obronne z czasów średniowiecznych. Wystawa została uroczystie otwarta 23 listopada 2019 r., otwarciu towarzyszyła instalacja świetlna i muzyka Georga Philippa Telemanna. Klucze do pomieszczeń wystawy zainteresowane osoby otrzymają w Muzeum Regionalnym, mającym siedzibę około 100 m od Wieży Wartowniczej.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 11.07.2020

W Żarach głównym bohaterem Dnia akcji był Pałac Promnitzów. Wieczorny pokaz światło-dźwięk-laser pt. „Historia Żar laserem pisana” rozświetlił wielobarwnie dziedziniec pałacu i tchnął w niego życie. Pokaz był nagrywany i prezentowany na żywo w Internecie.

Zittau am Fuße des Zittauer Gebirges gelangte mit dem Tuchhandel und der Leinewebe-
rei zu wirtschaftlichem Reichtum und wurde
von den anderen Städten des Oberlausit-
zer Sechsstädtebundes anerkennend „die
Reiche“ genannt. Die Zeiten, in denen der
Städtebund ein Schutzbund gegen Räuber-
banden und Wegelagerer war, sind lange
vorbei und die ehemals so blühende Textilin-
dustrie ist längst nicht mehr so kraftvoll wie
einst. Eine reiche Stadt ist Zittau aber noch
heute, besonders die historische Architektur
im Stadtzentrum sucht seinesgleichen. Es
lohnt sich die kulturellen, architektonischen
und musealen Schätze in der Stadt zu erkun-
den. Ein besonderer Anziehungspunkt ist das
Große Zittauer Fastentuch von 1472.

Zittau, leżące u stóp Gór Żytawskich, osią-
gnęło swoje gospodarcze bogactwo dzięki
tkactwu i handlowi płótnem. Przez pozos-
tałych członków Górnołużyckiego Związku
Sześciu Miast nazwane zostało „Bogatym”
(die Reiche). Czasy, gdy Związek dawał ochro-
nę przed rabusiami czatującymi przy drogach
dawno już minęły, a kwitnący niegdyś prze-
mysł tekstylny utracił swoją siłę. Zittau nadal
jednak pozostaje bogate - zwłaszcza w zabytki
architektury swojego historycznego cen-
trum, z trudem mogące znaleźć sobie równe.
Warto zapoznać się z kulturalnymi, architek-
tonicznymi i muzealnymi skarbami miasta.
Szczególnym magnesem Zittau jest Wielkie
Płótno Postne (Großes Zittauer Fastentuch) z
roku 1472.

QR-Code:
Virtuelle Rundgänge
Wirtualne wycieczki
po mieście

ZITTAU

REVIVAL!-PILOTMASSNAHME

In der Stadt Zittau gibt es trotz des hohen Sanierungsstands einzelne Problemzonen im historischen Stadtkern wie auch in den angrenzenden Stadtgebieten. Schwierige Standortverhältnisse, ungünstige Lagen, stark geschädigte Bausubstanz und ungeklärte Eigentumsverhältnisse tragen unter anderem dazu bei, dass es eine Vielzahl von ruinösen Eckgebäuden und Einzeldenkmälern sowie verwahrloste Grundstücks- und Freiflächen gibt. Diese Probleme führen im Quartier Brunnenstraße - Innere Weberstraße - Poststraße - Grüner Ring zum dringenden Handlungsbedarf. Mit der Erarbeitung einer städtebaulichen Studie zur Gestaltung des öffentlichen und privaten Raumes in dem genannten Quartier im Stadtkern ist im Rahmen des Projekts REVIVAL! eine konzeptionelle Grundlage entstanden, auf deren Basis im Kontext zu Denkmalpflege und demografischer Entwicklung eine Realisierung investiver Einzelmaßnahmen in den nächsten Jahren forciert werden soll. Mit der Umsetzung der einzelnen Bausteine erfolgt eine Attraktivitätssteigerung der Wohn- und Einkaufsinnenstadt mit dem übergeordneten Ziel, der Revitalisierung von Handel und Dienstleistung durch die Schaffung von Aufenthaltsqualität sowie der Erzeugung eines identitätsstiftenden Lebensgefühls. Zudem werden bessere Möglichkeiten für die Handel und Gastronomie geschaffen, sich im öffentlichen Raum zu präsentieren. Hier Lebende, Kinder und Jugendliche, Besucher*innen und Tourist*innen sollen den städtischen Raum erleben, sich in ihm bewegen und sich wohlfühlen.

REVIVAL!-AKTIONSTAG – 13.09.2020

Zum Aktionstag wurden am Marktplatz neben der Wanderausstellung auch die Ergebnisse der im Rahmen der Pilotmaßnahme erarbeiteten städtebaulichen Studie vorgestellt. Verschiedene leerstehende Gebäude in der historischen Altstadt wurden mit Kunstausstellungen, Lesungen und einer Filmvorführung bespielt. Es wurden außerdem virtuelle Rundgänge zu historischen Gebäuden und Plätzen Zittaus angefertigt, um diese Orte auch außerhalb des Aktionstages erlebbar zu machen. Abgerundet wurde die Veranstaltung mit einem musikalischen Begleitprogramm der Musikschule und einem Suppendialog zum Thema „Wohnen und Nachbarschaft in Zittau“. Alle Facetten der Veranstaltung wurden auch in einem Video zum Aktionstag festgehalten.

QR-Code:
Videos zum Aktionstag
Filmy z Dnia akcji

DZIAŁANIA PILOTAŻOWE

W mieście Żytawie (Zittau) mimo zaawansowanej rewitalizacji istnieją pojedyncze strefy problemowe w historycznym sercu oraz w sąsiednich obszarach miasta. Trudne warunki lokalizacyjne, niekorzystne położenie, silnie uszkodzona substancja budowlana i niewyjaśnione stosunki własnościowe przyczyniają się między innymi do tego, że występuje wiele zrujnowanych budynków narożnych oraz poszczególnych zabytków, a także zaniedbanych działek i terenów niezabudowanych. Problemy te niosą ze sobą pilną potrzebę działania w rejonie Brunnenstraße - Innere Weberstraße – Poststraße – Grüner Ring. Dzięki opracowaniu w ramach projektu REVIVAL! urbanistycznego studium poświęconego kształtowaniu przestrzeni publicznej i prywatnej we wspomnianym rejonie w sercu miasta powstała podstawa koncepcyjna, na której bazie w kontekście ochrony zabytków i rozwoju demograficznego ma być w najbliższych latach forsowana realizacja poszczególnych działań inwestycyjnych. Wdrażanie poszczególnych elementów doprowadzi do podniesienia atrakcyjności mieszkalnej i handlowej części śródmieścia w nadrzędnym celu rewitalizacji handlu i usług przez tworzenie jakości pobytu oraz kreowanie postawy życiowej sprzyjającej budowaniu tożsamości. Ponadto dla handlu i gastronomii stworzone zostaną lepsze możliwości prezentowania się w przestrzeni publicznej. Osoby tu zamieszkałe, dzieci i młodzież oraz turyści mają doświadczać przestrzeni miejskiej, poruszać się po niej i czuć się w niej dobrze.

DZIEŃ AKCJI REVIVAL! – 11.07.2020

Z okazji Dnia akcji na rynku oprócz wystawy objazdowej prezentowane były wyniki studium urbanistycznego, które zostało opracowane w ramach działania pilotażowego. W różnych stojących pusto budynkach na starówce zorganizowano wystawy, spotkania literackie i projekcje filmów. Opracowane zostały poza tym wirtualne wycieczki po zabytkowych obiektach i placach Żytawy, aby popularyzować te miejsca również poza Dniem akcji. Całości dopełniał muzyczny program towarzyszący w wykonaniu miejscowej szkoły muzycznej oraz tzw. „Dialog przy zupie” nt. „Mieszkanie i sąsiedztwo w Zittau”. Wszystkie aspekty wydarzenia zostały uwiecznione na sporządzonym filmie z Dnia akcji.

DE

PL

WANDERAUSSTELLUNG

Die grenzüberschreitende Wanderausstellung präsentiert, neben einer Einführung in das Projekt, die Geschichte und das kulturelle Erbe der zehn REVIVAL!-Partnerstädte und richtet dabei einen Fokus auf ihre geschichtlichen, gesellschaftlichen und räumlichen Gemeinsamkeiten. Insgesamt umfasst die Ausstellung 24 Tafeln, von denen vier eine allgemeine Einführung zum Projekt beinhalten. Die übrigen Tafeln sind den zehn Partnerstädten gewidmet. Unter den Überschriften ‚Früher und heute‘ und ‚Kulturerbe‘ werden jeweils die Geschichte und das Kulturerbe der Städte sowie das Alltagsleben ihrer Bewohner*innen beispielhaft erfasst. Bild- und Textmaterialien zu Stadtgeschichte und städtischem Leben in Vergangenheit und Gegenwart sowie zu Baudenkmalern und Handwerkstraditionen dienen der Veranschaulichung regionaler Gemeinsamkeiten und lokaler Besonderheiten in den zehn Städten. Die Wanderausstellung soll das Bewusstsein für die gemeinsame Geschichte und das kulturelle Erbe stärken und somit einen Beitrag zur lokalen und regionalen Identität leisten.

Die Ausstellung wurde zu den Aktionstagen im Zeitraum von Juli bis Oktober 2020 in allen zehn REVIVAL!-Partnerstädten präsentiert und ist nach Projektende auch außerhalb des Fördergebiets zu sehen.

WYSTAWA OBJAZDOWA

Transgraniczna wystawa objazdowa prezentuje, oprócz wprowadzenia do projektu, historię i dziedzictwo kulturowe dziesięciu miast partnerskich projektu REVIVAL!, koncentrując się przy tym na łączących je elementach historycznych, społecznych i przestrzennych. Wystawa obejmuje ogółem 24 tablice, z których cztery przedstawiają ogólne wprowadzenie do projektu. Pozostałe tablice poświęcone są dziesięciu miastom, które uczestniczyły w projekcie. Pod hasłami „Dawniej i dziś” oraz „Tradycje i mieszkańcy” pokazane są historia i dziedzictwo kulturowe miast oraz życie codzienne ich mieszkańców. Teksty i materiały ikonograficzne na temat historii i życia w miastach w przeszłości i obecnie, a także obiektów zabytkowych oraz tradycji handlu i rzemiosła służą przedstawieniu wspólnych elementów regionalnych i lokalnych wyróżników wszystkich dziesięciu miast. Wystawa objazdowa ma wzmacniać świadomość wspólnej historii i dziedzictwa kulturowego i wносить wkład do umacniania lokalnej i regionalnej tożsamości.

Wystawa była prezentowana z okazji dni działań „Żywe śródmieście” w okresie od lipca do listopada 2020 r. we wszystkich miastach partnerskich projektu REVIVAL!, a po zakończeniu projektu można ją zobaczyć również poza obszarem wsparcia.

INTERAKTIVES PROJEKTVIDEO

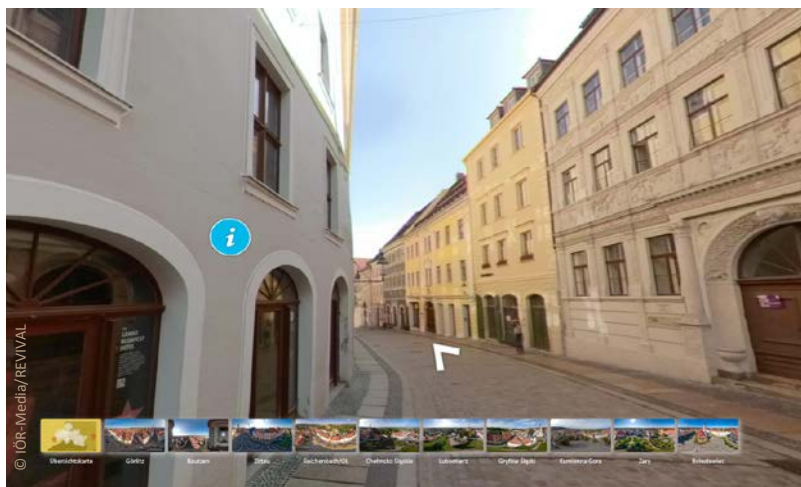
Aufgrund der Corona-Pandemie konnten nicht alle Aktivitäten zur Steigerung der touristischen Attraktivität der Städte und der Region im geplanten Rahmen umgesetzt werden. So fand beispielsweise der grenzüberschreitende Besuch der Aktionstage nur in gemindertem Umfang statt. Außerdem musste die geplante Entwicklung des Geocaching-Spiels ‚REVIVAL!-Guide‘ abgesagt werden. Als Alternative wurde im August 2020 eine neue Projektmaßnahme ins Leben gerufen: Ein interaktives Projektvideo soll REVIVAL! dokumentieren und dabei einen Fokus auf die zehn Partnerstädte und ihr kulturelles Erbe legen.

In einer 3D-Visualisierung lassen sich die historischen Stadtzentren erkunden. Virtuelle Infopunkte liefern einerseits Hintergründe zu den Projektaktivitäten und erzählen andererseits kurze Anekdoten zu historischen Orten in den Projektstädten.

QR-Code:

Interaktives Projektvideo

Interaktywny film z projektu

INTERAKTYWNY FILM O PROJEKCIE

Z powodu pandemii koronawirusa nie mogły być w zaplanowanym wymiarze zrealizowane wszystkie działania służące zwiększeniu atrakcyjności turystycznej miast i regionów. Na przykład przewidziane wzajemne, ponadgraniczne odwiedziny podczas dni akcji mogły mieć miejsce tylko w ograniczonym zakresie. Ponadto musieliśmy zrezygnować z planowanego przygotowania gry geocachingowej ‚Revival-Guide‘. Jako alternatywę w sierpniu 2020 powołano do życia nowe działanie w projekcie - interaktywny film o projekcie, który ma stanowić dokumentację projektu REVIVAL! i jednocześnie skupiać się na dziesięciu miastach partnerskich i ich dziedzictwie kulturowym.

Wizualizacja 3D pozwoli na poznawanie historycznych śródmieść, wirtualne punkty informacyjne zawierają z jednej strony poszerzoną informację o działaniach w projekcie, a z drugiej strony opowiadają krótkie historie o ważnych miejscach w miastach partnerskich projektu.

STUDENTISCHE HERBSTSCHULE

In der Zeit vom 23.09. bis 28.09.2019 fand am Internationalen Hochschulinstitut in Zittau die REVIVAL!-Herbstschule statt. Knapp eine Woche lang setzte sich im Rahmen der Herbstschule eine interdisziplinäre Gruppe von Studierenden aus verschiedenen deutschen und polnischen Hochschulen in Zittau mit den demografischen und sozioökonomischen Entwicklungen der Region auseinander. Im Fokus standen dabei Potenziale und Herausforderungen für die Erhöhung der Lebensqualität, der Erhalt und die Nutzung der historischen Bausubstanz sowie die Förderung eines städtischen Lebensgefühls.

Die zwölf internationalen Studierenden beschäftigten am Anfang der Woche die deutsche Stadt Zittau und die polnische Stadt Gryfów Śląski, um sich vor Ort ein Bild von den lokalen und regionalen Charakteristiken zu machen. Für zusätzlichen Input sorgte eine öffentliche Diskussionsrunde am dritten Tag des Herbstschul-Programms. Anhand zuvor erarbeiteter Fragen konnten die Studierenden gemeinsam mit zwei Gewerbetreibenden, einem Hauseigentümer und einem Mitarbeiter der Stadtverwaltung über die Rahmenbedingungen, mögliche Perspektiven und Herausforderungen zukünftiger Entwicklungen in Zittau diskutieren. Die Diskussionsrunde wurde mit Unterstützung der Zittauer Stadtentwicklungsgesellschaft mbH ins Leben gerufen und beworben. Auch eine leerstehende Räumlichkeit in der Inneren Weberstraße stellte die Stadtentwicklungsgesellschaft für die Herbstschule zur Verfügung.

Am Beispiel der von Funktionsverlusten bedrohten Zittauer Innenstadt wurden in den folgenden Tagen vielfältige Revitalisierungsstrategien entwickelt. Dabei widmeten sich die Studierenden nicht nur der Stadt im Südosten Sachsens – die Auseinandersetzung mit der Thematik und die Reflexion der erarbeiteten Strategien erfolgte auf den drei Ebenen Quartier, Stadt und Region.

Am Ende einer spannenden und arbeitsreichen Woche entstanden schließlich vier studentische

JESIENNA SZKOŁA STUDENCKA

W dniach 23.09. - 28.09.2019 r. w Międzynarodowym Instytucie Uniwersyteckim (IHI) Zittau w Żytawie odbyła się Jesienna Szkoła REVIVAL! Przez niespełna tydzień interdyscyplinarna grupa studentów z różnych polskich i niemieckich uczelni zajmowała się tematyką przemian demograficznych i społeczno-ekonomicznych w regionie. Główne zagadnienia stanowiły potencjały i wyzwania w zakresie podniesienia jakości życia, zachowania i użytkowania zabytkowej substancji budowlanej i promocji miejskiej atmosfery życia.

Na początku tygodnia międzynarodowa grupa dwunastu studentów zwiedziła miasto Zittau po stronie niemieckiej oraz Gryfów Śląski po stronie polskiej, aby zapoznać się na miejscu z lokalną i regionalną charakterystyką. Dodatkowych informacji dostarczyła publiczna dyskusja, w której uczestniczyli w trzecim dniu programu Szkoły Jesiennej. W oparciu o wcześniej opracowane pytania studenci dyskutowali z dwoma osobami prowadzącymi działalność gospodarczą, właścicielem nieruchomości mieszkaniowej oraz przedstawicielem urzędu miasta o warunkach ramowych, możliwych perspektywach i wyzwaniach przyszłości w Zittau. Dyskusja została przygotowana i rozpropagowana przy wsparciu miejskiej spółki rozwoju Zittauer Stadtentwicklung-GmbH. Również stojący pusto lokal przy Inne Weberstraße został udostępniony na Szkołę Jesienną przez Zittauer Stadtentwicklung-GmbH.

Na przykładzie zagrożonego utratą niektórych funkcji śródmieścia Zittau studenci pracowali w ciągu następnych dni nad różnymi strategiami rewitalizacji. Studenci nie ograniczali się tylko do zagadnień związanych z tym konkretnym miastem w południowo-wschodniej Saksonii - prace oraz rozważania związane ze strategicznymi wnioskami dotyczyły trzech poziomów: kwartału, miasta i regionu.

Na koniec inspirującego i pracowitego tygodnia powstały cztery studenckie projekty. Opracowane założenia projektów rewitalizacyjnych sięgały od utworzenia agencji start-upowej na rzecz

Projekte. Die entwickelten Revitalisierungs-Ansätze reichten von der Gründung einer Start-Up-Agentur zur nachhaltigen Entwicklung von Unternehmensstrukturen in Zittau über die gestalterische Reaktivierung der Weberstraße als Ankunftsraum in der Stadt bis hin zur Neustrukturierung der städtischen Marketingstrategie und der Einrichtung einer ‚Shop-Tinder‘-App, die potenzielle Nutzer und Eigentümer von Gewerbeflächen zusammenbringen soll. In einer öffentlichen Veranstaltung, an der auch der Zittauer Oberbürgermeister Zenker und Vertreter der Stadtentwicklungsgesellschaft mit regen Diskussionsbeiträgen teilnahmen, wurden diese Ansätze durch die Studierenden präsentiert und anschließend mit dem Publikum diskutiert. Das Organisationsteam und die Gäste der Veranstaltung zeigten sich von dem Ideenreichtum der Studierenden begeistert.

zrównoważonego rozwoju struktur przedsiębiorczości w Zittau poprzez zagospodarowanie i architektoniczną rewitalizację ulicy Weberstraße jako „obszaru przyjazdowego” w mieście aż po modyfikację struktury miejskiej strategii marketingu oraz stworzenie aplikacji „Shop-Tinder” do kojarzenia właścicieli i potencjalnych użytkowników lokali użytkowych. Podczas publicznej prezentacji, w której aktywny udział w dyskusji wzięli także nadburmistrz Thomas Zenker oraz przedstawiciele Zittauer Stadtentwicklungs-GmbH, studenci przedstawili swoje propozycje projektów i podjęli dyskusję z uczestnikami spotkania. Zespół organizacyjny i goście prezentacji byli pod wrażeniem bogactwa pomysłów studentów.

ABSCHLUSSKONFERENZ: KULTURERBE ALS BAUSTEIN STÄDTISCHER LEBENS- QUALITÄT

Die Abschlusskonferenz am 9. Oktober 2020 widmete sich den Forschungsthemen des Projekts REVIVAL!. Am Beispiel des Projektgebiets stand die Frage im Zentrum, wie das (bau)kulturelle Erbe zur Lebensqualität und nachhaltigen Entwicklung historischer Klein- und Mittelstädte in peripheren Lagen beitragen kann. Es wurden die Ergebnisse der wissenschaftlichen Projektarbeit präsentiert und durch Beiträge sechs externer Referent*innen ergänzt. Sie richtete sich an Wissenschaftler*innen und Akteur*innen der Stadtplanung und -politik aus Deutschland und Polen sowie an eine Fachöffentlichkeit, die an der Schnittstelle von Klein- und Mittelstadtforschung, Kulturerbe und städtischer Lebensqualität interessiert ist.

Die Konferenz fand zweisprachig (Deutsch/Polnisch) und aufgrund der Corona-Pandemie als digitale bzw. hybride Veranstaltung statt. Das Projektteam vom Interdisziplinären Zentrum für ökologischen und revitalisierenden Stadtumbau (IZS) traf sich mit den deutschen und einigen polnischen Projektpartner*innen im Schlesischen Museum in Görlitz. Die übrigen polnischen Projektpartner*innen, einschließlich des Projektteams vom Institut für territoriale Entwicklung (IRT), die wegen aktueller Kontaktbeschränkungen nicht anreisen konnten, sowie alle externen Referent*innen wurden digital zugeschaltet. Die lebhaften Fachdiskussionen zum Potenzial des baukulturellen Erbes und dessen Aktivierung fanden also vorrangig im virtuellen Raum statt. Die Vorträge wurden mitgeschnitten und stehen in beiden Sprachen zur Verfügung. Zum feierlichen Abschluss erfreute ein deutsch-polnisches Geschwistertrio die Anwesenden im Schlesischen Museum mit der Darbietung musikalischen Kulturerbes. Auf die ursprünglich für einen zweiten Konferenztag geplanten Exkursionen ins Projektgebiet musste leider verzichtet werden.

KONFERENZJA KOŃCOWA: DZIEDZICTWO KULTUROWE JAKO ELEMENT MIEJSKIEJ JA- KOŚCI ŻYCIA

Konferencja końcowa projektu poświęcona była tematowi badawczemu projektu REVIVAL! Na przykładzie obszaru objętego projektem skupiała się na pytaniu, jak (architektoniczno-urbanistyczne) dziedzictwo kulturowe może wpływać na jakość życia i zrównoważony rozwój peryferyjnie położonych historycznych małych i średniej wielkości miast. Zaprezentowane zostały wyniki prac naukowych zrealizowanych w ramach projektu, uzupełnione zostały przez referaty sześciu zaproszonych zewnętrznych prelegentów. Konferencja była skierowana do naukowców i przedstawicieli podmiotów z zakresu urbanistyki i polityki miejskiej z Polski i Niemiec oraz do zainteresowanych specjalistów z dziedziny badań nad małymi i średnimi miastami, dziedzictwa kulturowego i jakości życia. Konferencja była przeprowadzona w języku polskim i niemieckim a ze względu na pandemię koronawirusa odbyła się w mieszanym formacie lokalnie i cyfrowo online. Zespół projektowy Interdyscyplinarnego Centrum Ekologicznej Rewitalizacji Miast (IZS) spotkał się z niemieckimi oraz niektórymi z polskich partnerów projektu REVIVAL! w Muzeum Śląskim w Görlitz. Pozostali polscy partnerzy projektu, łącznie z zespołem projektowym Instytutu Rozwoju Terytorialnego (IRT), którzy nie mogli przyjechać do Görlitz z powodu aktualnych ograniczeń sanitarnych, a także wszyscy zewnętrzni prelegenci uczestniczyli w konferencji przez Internet. Ożywione specjalistyczne dyskusje nt. potencjału dziedzictwa kultury architektoniczno-urbanistycznej i możliwości aktywowania go odbywały się zatem głównie w przestrzeni wirtualnej. Wystąpienia podczas konferencji były nagrywane i udostępnione są na tej stronie w obu wersjach językowych. Uroczyste zakończenie stanowił koncert kameralny trójki rodzeństwa, którzy w swoim pierwszym wspólnym publicznym występie zachwycili uczestników w Muzeum Śląskim. Niestety nie mogły być przeprowadzone wycieczki studyjne w obszarze objętym projektem, które pierwotnie zaplanowane były na następną dzień.

© IÖR-Media/REVIVAL

© IÖR-Media/REVIVAL

STUDIE ZUR LEBENSQUALITÄT HISTORISCHER KLEIN- UND MITTELSTÄDTE

Schwerpunkt der wissenschaftlichen Projektarbeit war eine methodische Studie zur Messung städtischer Lebensqualität mit dem Fokus auf den Einfluss kulturellen Erbes. Sie wurde federführend von den drei wissenschaftlichen Projektpartnern in Zusammenarbeit mit den Partnerstädten durchgeführt.

Der Studie lag die Annahme zugrunde, dass historische Klein- und Mittelstädte mit ausgeprägtem baukulturellem Erbe eine spezifische Lebensqualität bieten, die sie von größeren Stadttypen unterscheidet. Die zweite Grundannahme besagt, dass einschlägige Städterankings und städtische Lebensqualitätsstudien üblicherweise nicht hinreichend die Vorzüge von historischen Klein- und Mittelstädten berücksichtigen, sondern vorrangig Merkmale von wachstumsgetriebenen Großstädten aufgreifen. Es liegt nahe, dass das wiederholt schlechte Abschneiden in medial stark rezipierten Städterankings zu einer negativen Außen- und Innenwahrnehmung der kleineren Städte – zumal solcher in peripheren Lagen – beiträgt und damit problematische Entwicklungsdynamiken verstärkt.

Ziel der Studie war es, nach der Überprüfung und Bestätigung der Annahmen, zu einer angepassten Erhebungsmethodik städtischer Lebensqualität beizutragen. Der Schwerpunkt lag dabei auf dem Beitrag des baukulturellen Erbes der Zentren historischer Klein- und Mittelstädte im ländlichen Raum. Aus der Zielstellung leiteten sich die folgenden Forschungsfragen ab:

1. Was sind die spezifischen lebensqualitätsrelevanten Merkmale von Klein- und Mittelstädten mit ausgeprägtem baukulturellem Erbe?
2. Inwieweit werden die lebensqualitätsrelevanten Merkmale dieser Stadttypen in der bisherigen städtischen Lebensqualitätsforschung insbesondere in Deutschland und Polen berücksichtigt?
3. Wie ließe sich der Beitrag der baukulturellen

ANALIZA DOTYCZĄCA JAKOŚCI ŻYCIA W HISTORYCZNYCH MAŁYCH I ŚREDNICH MIASTACH

Głównym elementem pracy naukowej w ramach projektu było studium metodologiczne badania jakości życia w miastach ze szczególnym uwzględnieniem wpływu na nią dziedzictwa kulturowego. Było ono realizowane przy wiodącej roli partnerów naukowych projektu we współpracy z miastami partnerskimi.

Podstawowym założeniem studium było, że historyczne małe i średnie miasta o znaczącym dziedzictwie architektoniczno-urbanistycznym oferują szczególną jakość życia, która odróżnia je od większych typów miast. Drugie założenie jest takie, że znane rankingi miast i analizy jakości życia w miastach najczęściej nie uwzględniają wystarczająco zalet historycznych małych i średnich miast, lecz głównie podejmują cechy napędzanych wzrostem wielkich miast. Wydaje się, że powtarzające się słabe miejsca w popularnych w mediach rankingach miast przyczyniają się do negatywnego postrzegania zewnętrznego i wewnętrznego mniejszych miast – w szczególności o peryferyjnym położeniu – i wzmacniają dynamikę problematycznych procesów.

Celem studium było, po weryfikacji i potwierdzeniu założeń, przyczynienie się do modyfikacji metodyki mierzenia jakości życia w miastach. Głównym zagadnieniem był przy tym wpływ dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego centrów historycznych małych i średnich miast poza obszarami metropolitalnymi w ramach badanej typologii miast, zogniskowanej na szczególnych cechach architektury i kultury. Z tego celu wynikały pytania badawcze:

1. Jakie są specyficzne istotne dla jakości życia cechy małych i średnich miast ze znaczącym dziedzictwem architektonicznym i urbanistycznym?
2. W jakim stopniu istotne dla jakości życia cechy tych typów miast są uwzględniane w dotychczasowych badaniach jakości życia zwłaszcza

Merkmale dieser Stadttypen zu deren Lebensqualität erheben und messen?

Diesen Fragen ging das interdisziplinäre Projektteam zunächst mit Literaturrecherchen, der Analyse städtischer Lebensqualitätsstudien, Expertenkonsultationen aus den Bereichen Lebensqualitätsforschung und Statistik, Klein- und Mittelstadtforschung sowie Stadterneuerung und Kulturerbeerhalt nach. Diese erste Forschungsphase lieferte erste Erkenntnisse zum potenziellen Beitrag des baukulturellen Erbes zur Lebensqualität historischer Klein- und Mittelstädte in peripheren Lagen. Anhand der Erkenntnisse wurden fünf Hypothesen formuliert, die verschiedenen Dimensionen der Lebensqualität zugeordnet und im Folgenden mit Vertreter*innen der Stadtgesellschaften in den Partnerstädten im Rahmen von Fokusgruppen diskutiert sowie ortsspezifisch differenziert und untersetzt wurden.

w Polsce i Niemczech?

3. Jak można zbadać i mierzyć wpływ architektoniczno-urbanistycznych cech tych typów miast na ich jakość życia?

Tymi zagadnieniami zajęli się interdyscyplinarny zespół badaczy prowadząc kwerendę literatury, analizując badania jakości życia w miastach, konsultując się z ekspertami w dziedzinie badań jakości życia i statystyki, badań nad małymi i średnimi miastami oraz odnowy miast i ochrony dziedzictwa kulturowego. Ten pierwszy etap badań dostarczył wstępne wnioski o potencjalnym wpływie dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego na jakość życia w małych i średnich historycznych miastach o peryferyjnym położeniu. W oparciu o te wnioski sformułowanych zostało pięć hipotez, które zostały przyporządkowane do różnych aspektów jakości życia, a następnie zostały przedyskutowane z przedstawicielami społeczności miejskich miast partnerskich projektu i dodatkowo lokalnie zróżnicowane i odniesione do konkretnych lokalnych uwarunkowań.

DER POTENZIELLE BEITRAG DES BAUKULTURELLEN ERBES ZUR STÄDTISCHEN LEBENSQUALITÄT

Die folgenden fünf Thesen beschreiben den möglichen Beitrag des baukulturellen Erbes zur Lebensqualität historischer Klein- und Mittelstädte in peripheren Lagen, wie er im Zuge von Literaturrecherchen und Expertenkonsultationen im Rahmen des Projekts REVIVAL! identifiziert wurde. Ob dieses Potenzial in der Praxis vollumfänglich vorhanden ist und genutzt wird, hängt von den lokalen Rahmenbedingungen in der jeweiligen Stadt ab. Die fünf Thesen wurden in den Fokusgruppen der einzelnen Partnerstädte des Projekts zur Diskussion gestellt und mit ortsspezifischen Informationen untersetzt.

1. IDENTITÄT UND WESEN DER STADT

Das baukulturelle Erbe macht die Stadt einzigartig und trägt zum Heimatgefühl der Bewohner*innen bei.

2. GESELLSCHAFT

Die Stadtbewohner*innen sind stolz auf das baukulturelle Erbe und es verbindet sie. Sie engagieren sich aktiv für seine Erhaltung und Nutzung.

3. BAUSUBSTANZ, STADTSTRUKTUR UND ÖFFENTLICHER RAUM

Das historische Stadtzentrum spielt eine bedeutende Rolle im Alltagsleben der Stadtbewohner*innen. Im Stadtzentrum befinden sich die wichtigsten sozialen, kulturellen und religiösen Einrichtungen, die Stadtverwaltung und der Einzelhandel. Darüber hinaus bietet es attraktive Wohn- und Arbeitsstätten sowie öffentliche Räume.

4. DIENSTLEISTUNGEN

Das baukulturelle Erbe bietet Stadtbewohner*innen aller Altersgruppen kulturelle Angebote sowie Freizeit- und Bildungsaktivitäten, die oft an lokale Traditionen und Feste anknüpfen.

5. WIRTSCHAFT

Das baukulturelle Erbe spielt eine bedeutende Rolle für die lokale Wirtschaft, indem es Arbeitsplätze in den Bereichen Handwerk und Bau sowie Tourismus und Veranstaltungen bietet. Es hilft, Unternehmen und Investitionen zu gewinnen.

POTENCJALNY WPŁYW DZIEDZICTWA ARCHITEKTONICZNO-URBANISTYCZNEGO NA MIEJSKĄ JAKOŚĆ ŻYCIA

Następujące pięć tez opisuje potencjalny wpływ dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego na jakość życia w historycznych małych i średnich miastach zgodnie z wnioskami zidentyfikowanymi w trakcie analizy literatury i konsultacji z ekspertami w ramach projektu REVIVAL! Czy potencjał ten występuje w pełnej rozciągłości w praktyce oraz czy jest wykorzystywany, zależy od lokalnych uwarunkowań w danym mieście. Przedstawione pięć tez poddane było pod dyskusję w grupach fokusowych poszczególnych miast partnerskich w projekcie, gdzie były zestawione ze szczegółowymi informacjami dla danej miejscowości.

1. TOŻSAMOŚĆ SPOŁECZNOŚCI MIEJSKIEJ A ISTOTA MIASTA

Dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne miasta czyni je unikalnym i tworzy u mieszkańców poczucie małej ojczyzny.

2. SPOŁECZNOŚĆ I AKTYWNOŚĆ

Mieszkańcy miasta są dumni ze swojego dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego, ono ich łączy. Mieszkańcy angażują się aktywnie na rzecz jego zachowania i wykorzystania.

3. ZASOBY ARCHITEKTONICZNE, STRUKTURA URBANISTYCZNA I PRZESTRZEŃ PUBLICZNA

Historyczne centrum miasta odgrywa ważną rolę w powszednim życiu mieszkańców miasta. W centrum znajdują się najważniejsze instytucje społeczne, kulturalne i sakralne, urząd miasta i handel detaliczny. Ponadto centrum oferuje atrakcyjne lokale do mieszkania i pracy oraz przestrzeń publiczną.

4. FUNKCJE KULTURALNE ORAZ ZWIĄZANE Z EDUKACJĄ I REKREACJĄ

Kulturowe dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne umożliwia tworzenie dla mieszkańców wszystkich grup wiekowych ofert kulturalnych oraz działań rekreacyjnych i edukacyjnych, nawiązujących często do lokalnych tradycji i świąt.

5. GOSPODARKA

Dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne

DER AKTUELLE BEITRAG DES BAUKULTURELLEN ERBES ZU LEBENSQUALITÄT UND NACHHALTIGER STADT- UND REGIONALENTWICKLUNG IM PROJEKTGEBIET

In den zehn Fokusgruppenworkshops wurde grundsätzlich bestätigt, dass das baukulturelle Erbe, neben anderen Faktoren wie z.B. dem Naturerbe der landschaftlich attraktiven Region, einen wichtigen Beitrag zum Wesen der Stadt und zum Heimatgefühl der Bewohner*innen leisten kann (**1. THESE**). Dabei wurden nicht nur sinnlich wahrnehmbare Aspekte wie Schönheit der Architektur und die spezifische Atmosphäre der historischen Innenstädte als wichtig bewertet, sondern insbesondere auch das lokale immaterielle Erbe, vermittelt durch Traditionen und Narrative. Die Bedeutung des städtischen Kulturerbes als Anker biographischer und kollektiver Erinnerung wurde ebenso hervorgehoben wie die identitätsstiftende Funktion lebendiger Handwerkstraditionen. Andererseits wurde deutlich, dass ein Bauerbe in schlechtem Zustand ein Empfinden gesellschaftlichen Scheiterns versinnbildlichen und negative Dynamiken verstärken kann. Ein guter baulicher Zustand und die Nutzbarkeit der historischen Bausubstanz sind somit zwei Voraussetzungen, um emotionale Bedürfnisse der Stadtbewohner*innen zu befriedigen und Wertschätzung und Stolz hervorzurufen.

odgrywa ważną rolę dla lokalnej gospodarki, oferując miejsca pracy w rzemiośle i budownictwie, turystyce i wydarzeniach. Pomaga ono pozyskiwać przedsiębiorców i inwestycje.

OBCENY WPŁYW DZIEDZICTWA ARCHITEKTONICZNO-URBANISTYCZNEGO NA JAKOŚĆ ŻYCIA ORAZ ZRÓWNOWAŻONY, TRWAŁY ROZWÓJ MIEJSKI I REGIONALNY NA OBSZARZE OBJĘTYM PROJEKTEM

Podczas dziesięciu warsztatów grup fokusowych uczestnicy potwierdzili zasadniczo, że dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne może wносить, obok innych czynników, jak np. dziedzictwo przyrodnicze atrakcyjnych krajobrazowo regionów, ważny wkład do istoty miasta i poczucia związku mieszkańców z ich małą ojczyzną (**TEZA NR. 1**). Jako ważne oceniano przy tym nie tylko dostrzegalne zmysłami aspekty jak piękno architektury czy szczególną atmosferę historycznych centrów miast, lecz również lokalne dziedzictwo niematerialne, przekazywane w formie tradycji i opowieści (narracji). Uczestnicy grup fokusowych podkreślali znaczenie miejskiego dziedzictwa kulturowego jako filara pamięci biograficznej i zbiorowej podobnie jak znaczenie żywych tradycji rzemiosł i rękodzieła dla tożsamości całej społeczności. Z drugiej strony

Auch die Bedeutung für den sozialen Zusammenhalt, der im Zentrum der **2. THESE** steht, wurde grundsätzlich bestätigt. Es gibt in den Partnerstädten mehrere Beispiele, in denen der zivilgesellschaftliche Einsatz für die Altstädte stark gemeinschaftsbildend wirkte. Jedoch wurde häufig bemängelt, dass der Einsatz für den Erhalt und die Nutzung des baukulturellen Erbes in der Regel an Einzelpersonen hänge und ein gemeinschaftliches Engagement aktuell stärker gefördert werden müsse. Dies könne auch zur Stärkung des städtischen Gemeinschaftsgefühls beitragen, welches in mehreren Partnerstädten als zu wenig ausgeprägt bewertet wurde. Ein wichtiger geschichtlicher Hintergrund, der sich bis heute im Projektgebiet, besonders aber in den polnischen Städten, auf Ortsverbundenheit und Lokalstolz der Bewohner*innen und ihren Einsatz für das Kulturerbe auswirkt, sind die Umsiedlungen, die infolge der Verschiebung der deutsch-polnischen Grenze nach dem 2. Weltkrieg in dieser Region durchgeführt wurden. Darüber hinaus scheint für das Projektgebiet und seine Stadtgesellschaften eine teils negative Selbstwahrnehmung symptomatisch, die sich in Teilen mit der Außenwahrnehmung der strukturschwachen Region deckt. Es wurde bestätigt, dass das Kulturerbe einen noch größeren Beitrag zur lokalen und regionalen Identifikation der Bevölkerung leisten könnte. In diesem Zusammenhang wurde vielfach auf den Bedarf einer stärkeren lokalen Geschichtsbildung gerade für jüngere Generationen hingewiesen.

Inwieweit die historischen Innenstädte ihre traditionelle Funktion als Versorgungszentrum für Stadt und Umland weiterhin erfüllen (**3. THESE**), wurde von Stadt zu Stadt unterschiedlich bewertet. Dies hängt offenbar stark mit der Betroffenheit der Städte vom Strukturwandel ab, was wiederum mit Stadtgröße, geographischer Lage und Wirtschaftskraft zusammenhängt. Suburbanisierungsprozesse wurden allorts als Bedrohung für die Funktionsvielfalt der Innenstädte genannt. Davon unabhängig wurde allen Altstädten eine große symbolische Bedeutung als Herz der Städte bestätigt. Häufig wurde der Bedarf hervorgehoben, die Aufenthaltsqualität der Innenstädte und ihre Funktion als Kommunikationsräume zu verbessern. Hierfür sind physische, ökonomische, aber

wskazywano również, że dziedzictwo budowlane w złym stanie może być symbolem poczucia społecznej porażki i wzmacniać negatywne procesy. Dobry stan techniczny i możliwość korzystania z historycznej substancji architektonicznej stanowią tym samym dwa warunki, aby zaspokajać emocjonalne potrzeby mieszkańców miasta oraz wzbudzać uznanie i dumę.

Również znaczenie dla spójności społecznej, która stała w centrum **TEZY NR. 2**, zostało potwierdzone. W miastach partnerskich projektu występują przykłady, w których zaangażowanie społeczne na rzecz starówek miało ważne znaczenie wspólnototwórcze. Jednakże wielokrotnie wskazywano również, że zaangażowanie na rzecz ochrony i wykorzystania dziedzictwa architektonicznego zazwyczaj opiera się na zapale pojedynczych osób i należałoby wspierać aktywność całej społeczności. Może to prowadzić do wzmocnienia poczucia wspólnoty miejskiej, które w kilku miastach partnerskich oceniane było jako zbyt słabo rozwinięte. Ważnym kontekstem historycznym, który do dziś w obszarze objętym projektem, w szczególności po polskiej stronie, oddziałuje na patriotyzm lokalny i dumę mieszkańców z ich miasta oraz na aktywność na rzecz dziedzictwa, są przesiedlenia, które nastąpiły w regionie w wyniku przesunięcia granicy polsko-niemieckiej po II wojnie światowej. Ponadto dla obszaru objętego projektem oraz jego społeczności miejskich symptomatyczne wydaje się po części negatywne samo postrzeganie, które częściowo pokrywa się z oceną zewnętrzną, jako obszaru o słabych strukturach gospodarczych. Uczestnicy grup fokusowych potwierdzali, że dziedzictwo kulturowe mogłoby wnieść jeszcze znacznie większy wkład do lokalnej i regionalnej identyfikacji mieszkańców. W tym kontekście wielokrotnie wskazywano na potrzebę silniejszej popularyzacji lokalnej historii w szczególności wśród młodszych pokoleń.

To, na ile historyczne centra miast nadal spełniają tradycyjną funkcję dla miasta i jego otoczenia (**TEZA NR. 3**) było różnie oceniane w poszczególnych miastach. Najwyraźniej jest to mocno związane z tym, jak mocno miasta były dotknięte przemianami struktur gospodarczych, co znowu zależy od wielkości miasta, położenia geograficznego i potencjału gospodarczego.

auch psychologische Barrieren zu reduzieren. Dazu zählt es, die physische und intellektuelle Erschließung der Innenstädte und ihres Kulturerbes zu verbessern. Mehrfach wurde in den Fokusgruppengesprächen der Wunsch nach einer stärker partizipativen Stadtentwicklung geäußert. Zum Beispiel wurde die partizipative Erarbeitung einer städtischen Entwicklungsvision wiederholt vorgeschlagen. In Partnerstädten beider Länder trat ein Spannungsfeld zutage zwischen dem Bedarf an effektiven und für die Öffentlichkeit nachvollziehbaren denkmalpflegerischen Auflagen zum Schutz der historischen Bausubstanz und der jeweils charakteristischen Altstadtatmosphäre einerseits und andererseits dem Modernisierungsdruck der Bestandsbauten sowie dem Bedarf an Neubauten.

Anhand der **4. THESE** wurde in den Fokusgruppen das Dienstleistungsangebot der Innenstädte und dessen Nutzung diskutiert. Theoretisch haben das baukulturelle Erbe und das damit assoziierte immaterielle Erbe ein großes Potenzial, einen Beitrag zum Angebot an Freizeit- und Bildungsaktivitäten für alle Einkommens- und Altersgruppen zu leisten. In der gegenwärtigen städtischen Alltagspraxis wurde dieser Beitrag von den Teilnehmern*innen der Fokusgruppen eher als mittelmäßig eingestuft. Teilweise scheint das Kulturerbe der Altstädte in diesem Sinne noch zu wenig erschlossen. Gleichzeitig wurde in einigen Städten die Gefahr einer zu starken Ausrichtung auf touristische Vermarktung, vorbei an den Bedürfnissen der lokalen Bevölkerung, deutlich. Alle Innenstädte schöpfen aus dem Freizeitpotenzial jedoch mehrfach im Jahr, wenn die Altstädte als Raum und Kulisse für Stadtfeste dienen.

Als am geringsten wurde in den meisten Fokusgruppengesprächen der direkte wirtschaftliche Nutzen des baukulturellen Erbes (**5. THESE**) bewertet. Der Beitrag durch Arbeitsplätze in der Tourismusbranche oder auch im Bauwesen wurde meist als marginal eingestuft. Häufig wurde im Gegenteil die finanzielle Belastung für kommunale und private Denkmaleigentümer*innen hervorgehoben, die der Erhalt der historischen Bausubstanz mit sich bringt. Dennoch war man sich einig, dass das Kulturerbe als weicher Standortfaktor die Attraktivität der Stadt

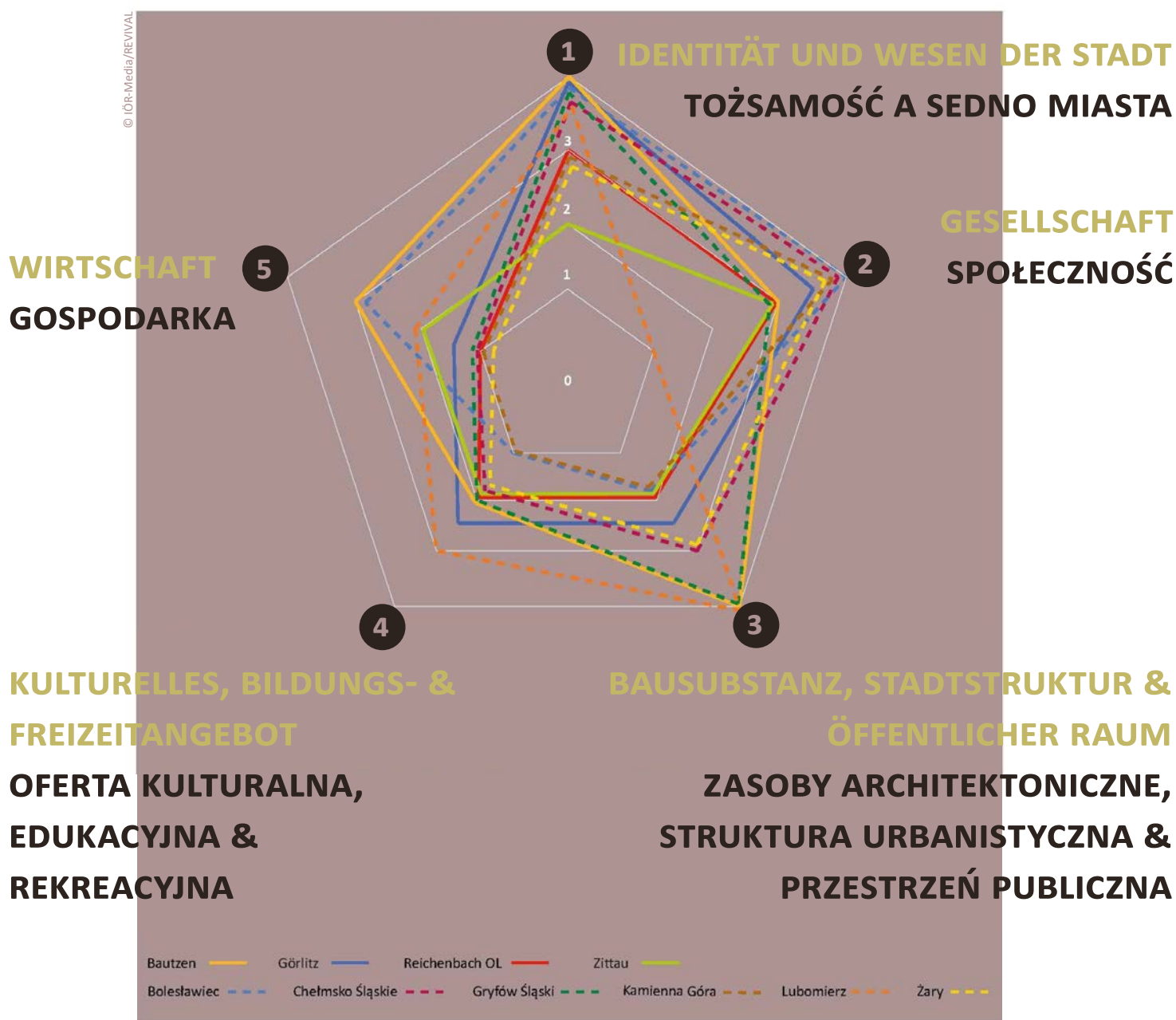
Wszędzie wskazywano na procesy suburbanizacji jako zagrożenie różnorodności funkcjonalnej centrów miast. Niezależnie od tego uczestnicy potwierdzali, że wszystkie starówki mają duże znaczenie symboliczne jako serce swoich miast. Często podkreślano potrzebę poprawy jakości przebywania w śródmieściach oraz ich funkcji jako obszarów komunikacji społecznej. Należy w tym celu zredukować bariery fizyczne, ekonomiczne, ale również psychologiczne. Obejmuje to poprawę fizycznej i intelektualnej dostępności centrów miast i ich dziedzictwa kulturowego. Wielokrotnie w grupach fokusowych wyrażano postulat silniejszego partycypacyjnego rozwoju miejskiego. Na przykład powtarzała się propozycja partycypacyjnego wypracowania miejskiej wizji rozwoju. W miastach partnerskich w Polsce i Niemczech uwidoczniła się trudność pogodzenia z jednej strony potrzeby efektywnych i zrozumiałych dla społeczeństwa wymogów ochrony zabytków w odniesieniu do historycznych zasobów architektonicznych oraz ochrony charakterystycznej atmosfery starówek, a z drugiej strony konieczności modernizacji istniejących budynków oraz potrzeby budowy nowych obiektów.

W oparciu o **TEZĘ NR. 4** w grupach fokusowych dyskutowano na temat oferty usługowej w centrach miast i korzystania z niej. Teoretycznie dziedzictwo architektoniczno-urbanistyczne i związane z nim dziedzictwo niematerialne ma znaczący potencjał wpływu na możliwości rekreacyjne i edukacyjne dla wszystkich grup ekonomicznych i wiekowych. W miastach partnerskich wpływ ten oceniany był przez uczestników grup fokusowych jako mierny. W niektórych z nich dziedzictwo kulturowe starówek wydaje się w tym sensie zbyt mało wykorzystane. Jednocześnie w niektórych miastach uwidoczniła się niebezpieczeństwo zbyt silnego ukierunkowania na promocję turystyczną nieuwzględniającą potrzeb lokalnej ludności. Wszystkie śródmieścia wykorzystują jednakże kilka razy w roku swój potencjał rekreacyjny, kiedy starówki służą jako miejsce i otoczenie miejskich świąt i festynów.

Najniżej w większości grup fokusowych oceniono bezpośrednio korzyści ekonomiczne wynikające z dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego (**TEZA NR. 5**). Wpływ wynikający

wesentlich steigert oder steigern könnte. Eine bessere Vermarktung der Städte und der Region sowie eine weitere Tourismusförderung wurden als Handlungsbedarfe in diesem Zusammenhang identifiziert. Dieser und weitere Handlungsbedarfe wurden im Anschluss in ortsspezifischen strategischen Empfehlungen zur Nutzung des kulturellen Erbes festgehalten. Darüber hinaus entstand basierend auf den Erkenntnissen der Studie eine übergreifende Gesamtstrategie für die Region.

z miejsc pracy w branży turystycznej lub też w budownictwie oceniany był najczęściej jako marginalny. Często podkreślano wręcz przeciwnie obciążenia finansowe dla komunalnych lub prywatnych właścicieli zabytków, które wynikają z utrzymywania zabytkowych zasobów budowlanych. Jednakże uczestnicy grup fokusowych byli zgodni, że dziedzictwo kulturowe jako czynnik miękki istotnie zwiększa atrakcyjność miasta lub mogłoby ja zwiększać. Lepsza promocja miast i regionu oraz dalsze wspieranie rozwoju turystyki były identyfikowane w tym kontekście jako niezbędne działania. Te i inne potrzeby działań zostały zapisane w rekomendacjach dla poszczególnych gmin w odniesieniu do wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Ponadto powstała na bazie wniosków studium całościowa strategia dla regionu.

STRATEGIEEMPFEHLUNGEN ZUR NUTZUNG DES BAUKULTURELLEN ERBES

Basierend auf den Erkenntnissen der wissenschaftlichen Studie zur Lebensqualität historischer Klein- und Mittelstädte wurden strategische Empfehlungen formuliert. Die wissenschaftliche Studie zeigt, dass das kulturelle Erbe der zehn REVIVAL!-Partnerstädte das Potenzial hat, zur lokalen und regionalen Lebensqualität beizutragen. Ziel der Empfehlungen ist es, einen Beitrag zur Aktivierung dieses Potenzials zu leisten. Sie wurden von den drei wissenschaftlichen Projektpartnern in Zusammenarbeit mit den Partnerstädten erarbeitet und richtet sich an kommunale, regionale und europäische Stakeholder der Stadt- und Regionalentwicklung. Im Folgenden werden die übergreifenden strategischen Empfehlungen auf kommunaler sowie regionaler Ebene vorgestellt. Die zehn kommunalen Strategieempfehlungen wurden ortsspezifisch untersetzt und können auf der Projekthomepage eingesehen werden.

LÖSUNGSANSÄTZE AUF KOMMUNALER EBENE

Die folgenden Lösungsansätze beziehen sich auf Handlungsfelder innerhalb der einzelnen Städte.

Schutz, Erhalt und Entwicklung des baukulturellen Erbes

Der Schutz, der Erhalt und die Entwicklung des Kulturerbes sind Voraussetzung dafür, dass diese nicht erneuerbare Ressource den aufgezeigten potenziellen Beitrag zur städtischen Lebensqualität leisten kann. Die folgenden Lösungsansätze beziehen sich in erster Linie auf die bedarfs- und denkmalgerechte Erhaltung und Entwicklung des Baubestands der Innenstädte. Dabei ist jedoch das damit assoziierte immaterielle Erbe zu berücksichtigen. Sanierungen, Restaurierungen,

REKOMENDACJE STRATEGICZNE NA TEMAT WYKORZYSTANIA DZIEDZICTWA ARCHITEKTONICZNO-URBANISTYCZNEGO

Na bazie naukowego studium metodyki badań jakości życia w historycznych małych i średnich miastach sformułowane zostały rekomendacje strategiczne. Analiza naukowa wykazała, że dziedzictwo kulturowe dziesięciu miast partnerskich projektu REVIVAL! posiada potencjał, aby wpływać na lokalną i regionalną jakość życia. Celem rekomendacji jest przyczynienie się do aktywizacji tego potencjału. Rekomendacje wypracowane zostały przez trzech partnerów naukowych we współpracy z miastami partnerskimi projektu i skierowane są do samorządowych, regionalnych i europejskich interesariuszy rozwoju regionalnego i miejskiego. W dalszej części prezentowane są ogólne strategiczne rekomendacje dla szczebla samorządów gminnych i regionalnych. Dziesięć rekomendacji strategicznych dla gmin, zawierające odniesienia do konkretnych lokalnych uwarunkowań, prezentowane jest na stronie internetowej projektu.

PROPOZYCJE ROZWIĄZAŃ NA PŁASZCZYŹNIE LOKALNEJ (GMINNEJ)

Następujące propozycje rozwiązań odnoszą się do pól działania w obrębie poszczególnych miast.

Ochrona, zachowanie i rozwój dziedzictwa kulturowego architektonicznego i urbanistycznego

Ochrona, zachowanie i rozwój dziedzictwa kulturowego są warunkiem, aby te nieodnawialne zasoby mogły wnieść wykazany potencjalny wkład w miejską jakość życia. Poniższe propozycje rozwiązań odnoszą się w pierwszej linii do odpowiedniego do potrzeb i zgodnego z ochroną zabytków zachowania i rozwoju istniejącej substancji budowlanej centrów miast.

Modernisierungen und Neubautätigkeiten sollten auf denkmalgerechte Nutzungen abzielen, die sowohl dem gesellschaftlichen Bedarf und dem baulichen Bestand gerecht werden, als auch nach Möglichkeit traditionelle Nutzungen und ggf. bewegliche Kulturgüter integrieren.

Die Bedeutung einer guten Vermittlung denkmalpflegerischer Auflagen wird deutlich am Spannungsfeld zwischen dem Wunsch der Stadtbewohner*innen nach dem Erhalt der historischen Bausubstanz und der authentischen Altstadtatmosphäre einerseits und einem großen Modernisierungsdruck andererseits. Von den Projektpartnern wurde sowohl der Wunsch nach einem konsequenten Schutz der historischen Gebäude und des Stadtbildes, u.a. durch Gestaltungsaufgaben für Neubauten, als auch nach einer flexibleren Genehmigung temporärer und reversibler Interventionen an Einzeldenkmälern und im öffentlichen Raum der historischen Innenstädte artikuliert. Zielführende Kompromisse bedürfen unter anderem einer engen und bürgernahen Kooperation der Denkmalpflege- und Stadtentwicklungsbehörden. Eine professionelle Beratung von Denkmaleigentümer*innen und Investor*innen bei Baumaßnahmen setzt voraus, dass die Stadtverwaltungen in der Lage sind, personelle und fachliche Kapazitäten hierfür bereitzustellen.

Um die kommunalen und privaten Eigentümer*innen der Denkmale und anderer schützenswerter Bestandsbauten zu deren Erhalt und Entwicklung zu befähigen, bedarf es Förderinstrumente mit geringeren bürokratischen Hürden. Darüber hinaus wurde in den Partnerstädten der Wunsch nach einer Förderung des zivilgesellschaftlichen Engagements für Denkmalpflege und Stadtentwicklung artikuliert. Hierfür sollte neben der Nutzung von Bürgerbeteiligungsformaten auch die Zusammenarbeit mit lokalen Vereinen, engagierten Bürger*innen und Bildungseinrichtungen gestärkt werden.

Erschließung und Aneignung des Kulturerbes

Das Potenzial des Kulturerbes zur Lebensqualität und nachhaltigen Entwicklung beizutragen, hängt von seiner physischen und intellektuellen

Należy przy tym jednak uwzględniać powiązane dziedzictwo niematerialne. Remonty, renowacje, modernizacje i budowa nowych obiektów powinny mieć na celu użytkowania zgodne z zabytkowym charakterem, które odpowiadają zarówno potrzebom społecznym i zasobom budowlanym, jak i w miarę możliwości integrują tradycyjne użytkowania bądź ruchome dobra kultury.

Znaczenie dobrego popularyzowania wymogów konserwatorskich jest widoczne w obszarze napięć pomiędzy życzeniem mieszkańców zachowania historycznej substancji budowlanej i autentycznej staromiejskiej atmosfery z jednej strony, a dużej presji modernizacyjnej z drugiej strony. Partnerzy projektu artykułowali zarówno życzenie konsekwentnej ochrony historycznych budynków i wizerunku miasta, między innymi poprzez wymogi odnośnie projektowania nowych budynków, jak i bardziej elastycznego wydawania pozwoleń na czasowe i odwracalne interwencje w pojedynczych zabytkach i w przestrzeni publicznej historycznych centrów miast. Skuteczne kompromisy wymagają między innymi ścisłej i bliskiej mieszkańcom współpracy organów ochrony zabytków i rozwoju miast. Profesjonalne doradztwo dla właścicieli zabytków i inwestorów odnośnie działań budowlanych wymaga, aby urzędy miast były w stanie udostępnić osobowe i fachowe zasoby w tym zakresie.

Aby umożliwić komunalnym i prywatnym właścicielom zabytków i innych godnych ochrony istniejących budynków ich zachowanie i rozwój, potrzebne są dodatkowe instrumenty wsparcia charakteryzujące się niewielkimi barierami biurokratycznymi. Poza tym artykułowano w miastach partnerskich życzenie wspierania zaangażowania obywatelskiego na rzecz ochrony zabytków i rozwoju miast. W tym celu należy obok wykorzystania form zaangażowania mieszkańców wzmocnić także współpracę z lokalnymi stowarzyszeniami, zaangażowanymi mieszkańcami i instytucjami edukacyjnymi.

Udostępnienie i przyswojenie dziedzictwa kulturowego

Potencjał dziedzictwa kulturowego w zakresie

Zugänglichkeit für die lokale Bevölkerung ab. Der folgende Abschnitt zeigt daher Lösungsansätze für die Erschließung und Aneignung der historischen Innenstädte und ihres Kulturerbes auf. Die Gewährleistung der physischen Zugänglichkeit umfasst die Verbesserung der Erschließung der Innenstädte durch öffentlichen Nah- und Fernverkehr sowie für Rad- und Fußverkehr. Eine besondere Herausforderung in den Altstädten ist dabei, die Bedürfnisse des privaten, motorisierten Verkehrs mit denen von Fußgänger*innen und Fahrradfahrer*innen zu vereinbaren. Mit Blick auf den demografischen Wandel, aber auch auf den Wunsch, die Altstädte familiengerecht zu gestalten, erscheint die Gewährleistung von Barrierefreiheit besonders für Ältere und Familien im Baubestand und im Stadtraum eine Herausforderung.

Die Gewährleistung einer hohen Aufenthaltsqualität für alle Altersgruppen ist eine Voraussetzung für die sozialintegrative Wirkung der Innenstädte. In diesem Zusammenhang wurde in den Partnerstädten zum Beispiel der Bedarf an funktionsgerechten Stadtmöbeln, der Beleuchtung der Innenstädte und ihrer Denkmale sowie an Kinderspielplätzen deutlich. Darüber hinaus wurde der Freizeit- und Erholungswert erschlossener Grünanlagen und Gewässer der historischen Innenstädte hervorgehoben. Es ist außerdem wichtig, ein ausgewogenes Kultur- und Dienstleistungsangebot in den historischen Innenstädten bereitzustellen, welches sowohl die touristische Entwicklung als auch die Interessen und (finanziellen) Möglichkeiten der Bewohner*innen berücksichtigt.

Hervorgehoben sei auch die wichtige Rolle der Stadtverwaltungen und zivilgesellschaftlichen Akteur*innen für die Belebung der Innenstädte durch die Ausrichtung öffentlicher Veranstaltungen wie Feste und Kulturevents in den Innenstädten. In diesem Zusammenhang wurde in den Partnerstädten wiederholt der Wunsch nach einer Flexibilisierung der Genehmigung temporärer Nutzungen im Stadtraum und in Leerstandsimmobilien geäußert. Es scheint außerdem ein Bedarf zu bestehen, rechtliche und administrative Hürden für die Nutzung des Stadtraums zu mindern, um die Belebung der Innenstädte ganzjährig und durch alle Bewoh-

wkladu w jakość życia i zrównoważony rozwój zależą od jego fizycznej i intelektualnej dostępności dla lokalnej społeczności. Kolejny akapit wskazuje więc propozycje rozwiązań pozwalających na udostępnienie i przyswojenie historycznych centrów miast i ich dziedzictwa kulturowego. Zapewnienie fizycznej dostępności obejmuje poprawę dostępności centrów miast w publicznym transporcie zbiorowym oraz dla rowerzystów i pieszych. Szczególne wyzwanie na starówkach stanowi przy tym pogodzenie potrzeb prywatnej, zmotoryzowanej komunikacji z potrzebami pieszych i rowerzystów. Uwzględniając zmiany demograficzne, ale także życzenie kształtowania starówek zgodnie z potrzebami rodzin, wyzwaniem wydaje się być zapewnienie dostępności szczególnie dla seniorów i rodzin w istniejących budynkach i w przestrzeni miejskiej.

Zapewnienie wysokiej jakości przebywania dla wszystkich grup wiekowych jest wymogiem dla społeczno-integracyjnego oddziaływania centrów miast. W związku z tym wyraźna stała się w miastach partnerskich na przykład potrzeba istnienia funkcjonalnych mebli miejskich, placów zabaw oraz oświetlenia centrów miast i ich zabytków. Poza tym podkreślono wartość rekreacyjną i wypoczynkową dostępnych terenów zielonych oraz zbiorników i cieków wodnych w historycznych centrach miast. Ważne jest poza tym, aby udostępniać wyważoną ofertę kulturalną i usługową w historycznych centrach miast, która uwzględni zarówno rozwój turystyczny jak i zainteresowania i (finansowe) możliwości mieszkańców.

Podkreślić należy także ważną rolę urzędów miejskich i członków społeczeństwa obywatelskiego dla ożywienia centrów miast poprzez organizację wydarzeń publicznych jak festyny i wydarzenia kulturalne w centrach miast. W związku z tym wyrażono w miastach partnerskich ponownie życzenie uelastyczenia wydawania pozwoleń na czasowe użytkowania przestrzeni miejskiej i pustostanów. Wydaje się poza tym, że istnieje potrzeba zmniejszenia prawnych i administracyjnych przeszkód dla użytkowania przestrzeni miejskiej, aby móc zapewnić ożywienie centrów miast przez cały rok i przez wszystkich turystów i mieszkańców. Istotnym i dalej możliwym do poszerzenia polem działania

ner*innen und Besucher*innen gewährleisten zu können. Ein wesentliches und weiter ausbaufähiges Handlungsfeld ist die Vermittlung des Kulturerbes der Innenstädte. Hierzu zählt u.a. das Informationsangebot im Stadtraum und seinen Denkmälern. Ein besonderer Bedarf an geschichtlicher und kultureller Bildungsarbeit für junge Generationen kam im Projektgebiet zum Ausdruck. Dieser Bedarf sollte in Zusammenarbeit mit lokalen Bildungseinrichtungen und Vereinen im Vermittlungsangebot zum Kulturerbe besonders berücksichtigt werden.

Lokalen Narrativen wurde in mehreren Partnerstädten eine sozialintegrative Funktion und förderliche Wirkung auf das zivilgesellschaftliche Engagement für die Stadtentwicklung zugesprochen. Die Erforschung, Dokumentation und Vermittlung lokaler Narrative sollte daher ein Handlungsfeld der Stadtentwicklung sein. Schließlich kann die Bürgerbeteiligung in der Stadtentwicklung einen wichtigen Beitrag zur Bewusstseinsbildung für das Kulturerbe und zu seiner Aneignung leisten.

ist upowszechnianie dziedzictwa kulturowego centrów miast. Należy do tego między innymi oferta informacyjna w przestrzeni miejskiej i jego zabytkach. Na obszarze projektowym wyrażono szczególną potrzebę historycznej i kulturowej pracy edukacyjnej skierowanej do młodych pokoleń. Potrzeba ta powinna zostać szczególnie uwzględniona w ofercie upowszechniającej dziedzictwo kulturowe i włączyć należy tu lokalne instytucje edukacyjne i stowarzyszenia.

Lokalnym treściom narracyjnym przypisano w kilku miastach partnerskich funkcję integrującą społecznie i wspierającą zaangażowanie obywatelskie na rzecz rozwoju miasta. Badanie, dokumentowanie i upowszechnianie lokalnych treści narracyjnych powinno być więc jednym z obszarów działania rozwoju miejskiego. W końcu udział mieszkańców w rozwoju miejskim może być ważnym wkładem w rozwój świadomości dziedzictwa kulturowego i w jego przyswojenie.

© Sarah Al-Alawi

Sozial und räumlich inklusive Stadtentwicklung

Mit einer sozial und räumlich inklusiven Stadtentwicklung ist sowohl die aktive Einbindung der lokalen Bevölkerung und unterschiedlicher Interessengruppen gemeint, als auch eine räumlich integrative Herangehensweise. Dies fördert nicht nur zivilgesellschaftliches Engagement, sondern scheint auch zielführend, um Nutzungs- und Interessenkonflikte in den historischen Innenstädten zu bewältigen, die mit der Funktionsvielfalt und den baulichen Gegebenheiten einhergehen.

Eine räumlich inklusive Stadtentwicklung zielt auf die Belebung der Innenstädte und die Stärkung ihrer Versorgungsfunktion für Stadt und Umland ab. Dies setzt voraus, Suburbanisierungsprozessen entgegenzusteuern, um die Funktionsvielfalt der Innenstädte zu stärken und die landschaftliche Integrität des Umlands zu schützen. Zur Umsetzung dieser Forderungen sollten die formellen und informellen Instrumente der Stadt- und Regionalplanung genutzt werden. Hierzu zählen zum einen die kommunale Bauleitplanung, im Rahmen derer Neubautätigkeiten gesteuert und begrenzt werden können. Damit eine solche Begrenzung nicht zur Behinderung des Entwicklungspotenzials der jeweiligen Kommune wird, sollten etwa Programme zur (Innen-)Stadtentwicklung genutzt werden (in Deutschland z.B. die Programme der Städtebauförderung).

In mehreren Partnerstädten des Projekts REVIVAL! wurde der Wunsch geäußert, gemeinsam mit der Stadtbevölkerung eine Stadtentwicklungsvision zu erarbeiten. Eine solche sollte die Potenziale des baukulturellen Erbes und des damit verbundenen immateriellen Erbes in den Blick nehmen, um so neben technischen und wirtschaftlichen Belangen stärker funktionale, soziale und emotionale Bedürfnisse in den Fokus zu rücken. Ein zentrales Ziel wäre der Erhalt des Genius Loci, d.h. der lokalen baulichen, kulturellen und sozialen Besonderheiten und Atmosphäre. Teil des Erarbeitungsprozesses wäre ein öffentlicher Diskurs über das „gute Leben“ in der Stadt. In diesem würden Nutzungskonflikte adressiert, wie etwa der Wunsch nach

Rozwój miasta inkluzyjny społecznie i przestrzennie

Pod pojęciem inkluzyjnego społecznie i przestrzennie rozwoju miasta rozumiane jest zarówno aktywne włączenie mieszkańców i różnych grup interesów, jak i podejście integrujące przestrzennie. Wspiera to nie tylko zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego, ale wydaje się, że jest także skuteczne, aby pokonywać konflikty użytkowania i interesów w historycznych centrach miast, które idą w parze z różnorodnością funkcji i warunkami architektonicznymi.

Przestrzennie inkluzyjny rozwój miasta ma na celu ożywienie centrów miast oraz wzmocnienie ich funkcji dla miasta i okolicy. Z tego względu należy zapobiegać procesom suburbanizacji, aby wzmocnić różnorodność funkcji centrów miast i chronić integralność krajobrazową okolicznych terenów. W celu realizacji tych postulatów należy wykorzystywać formalne i nieformalne instrumenty planowania miejskiego i regionalnego. Należą do nich miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w ramach których sterować i ograniczać można wznoszenie nowych obiektów. Aby tego rodzaju ograniczenie nie prowadziło do upośledzenia potencjału rozwojowego danej gminy, należy korzystać np. z programów (wewnętrznych) rozwoju miast (w Niemczech są to np. programy wspierania budowy miast).

W kilku miastach partnerskich projektu REVIVAL! wyrażono życzenie, aby wspólnie ze społecznością miasta wypracować wizję rozwoju miasta. Powinna ona wziąć pod uwagę potencjały kulturowego dziedzictwa architektonicznego i urbanistycznego i związanego z nim dziedzictwa niematerialnego, aby w ten sposób obok interesów technicznych i gospodarczych mocniej skoncentrować się na potrzebach funkcjonalnych, społecznych i emocjonalnych. Centralnym celem byłoby zachowanie genius loci, tzn. lokalnej architektonicznej, kulturowej i społecznej specyfiki i atmosfery. Częścią procesu wypracowania byłby publiczny dyskurs o „dobrym życiu“ w mieście. Przedmiotem debaty powinny być konflikty użytkowań jak na przykład życzenie ożywionego śródmieścia, które służy wszystkim grupom ludności jako przestrzeń komunikacji

einer belebten Innenstadt, die allen Bevölkerungsgruppen als Kommunikationsraum dient und die gleichzeitig dem Ruhebedürfnis der Anwohner*innen gerecht wird. Das Ziel sollte sein, einen Kompromiss auszuhandeln, der die gegensätzlichen Interessen berücksichtigt und auf ein ausgewogenes, innerstädtisches Angebot für verschiedene Nutzergruppen jeden Alters und für Familien abzielt. In den Partnerstädten wurde die Bedeutung transparenter Stadtentwicklungsprozesse hervorgehoben, die auch junge Stadtbewohner*innen einbinden. Schließlich sei die Bedeutung des Stadtmarketings betont. Es sollte die Vorzüge der klein- und mittelstädtischen Lebensqualität, zu der auch das Kulturerbe der Innenstädte wesentlich beiträgt, hervorheben.

LÖSUNGSANSÄTZE AUF REGIONALER EBENE

Die hier folgenden Lösungsansätze beziehen sich auf Handlungsfelder, die ein gemeinsames Agieren der Städte und anderer Akteure der Raumentwicklung voraussetzen.

Verbesserung der Außen- und Selbstwahrnehmung

Um das Image der Region und ihrer Städte sowie die Wahrnehmung durch die Bevölkerung zu verbessern, müsste man die lokalen und regionalen Qualitäten stärker nach innen und außen kommunizieren. Hierbei sollte das Kulturerbe als ein Baustein der spezifischen regionalen Lebensqualität hervorgehoben werden. Dies kann dazu beitragen, nicht nur Tourist*innen und Zuzügler*innen, darunter insbesondere Familien, zu werben, sondern auch die Ortsbindung und kulturelle Identifikation und somit den sozialen Zusammenhalt in der Region zu fördern.

Förderung von Tourismus und regionalen Produkten

Eine gemeinsame Bewerbung und Vermarktung der kulturellen Vielfalt der Region – des

sozialer, a jednocześnie sprosta potrzebom spokoju jego mieszkańców. Celem powinno być wynegocjowanie kompromisu, który uwzględnia przeciwstawne interesy i ma na celu wyważoną, śródmiejską ofertę dla różnych grup użytkowników w każdym wieku i dla rodzin. W miastach partnerskich podkreślano znaczenie transparentnych procesów rozwoju miasta, które włączają również młodych mieszkańców miasta. Akcentowano w końcu także znaczenie marketingu miejskiego (promocji). Powinien on kłaść nacisk na zalety jakości życia w małych i średnich miastach, do których przyczynia się w zasadniczy stopniu także dziedzictwo kulturowe ich śródmieść.

PROPOZYCJE ROZWIĄZAŃ NA PŁASZCZYŹNIE REGIONALNEJ

Ujęte tu propozycje rozwiązań dotyczą obszarów działań, które zakładają wspólne działanie miast i innych podmiotów rozwoju przestrzennego.

Poprawa wizerunku (postrzegania) zewnętrznego i wewnętrznego

Aby poprawić wizerunek regionu i jego miast oraz ich postrzeganie przez mieszkańców, należałoby w większym stopniu komunikować (promować) do wewnątrz i na zewnątrz walory lokalne i regionalne. Należy przy tym podkreślać dziedzictwo kulturowe jako element składowy specyficznej regionalnej jakości życia. Może to przyczynić się do tego, że nie tylko pozyskuje się turystów i nowych mieszkańców, w tym w szczególności rodziny, lecz także wspiera się więź z miejscowością i identyfikację kulturową, a tym samym spójność w regionie.

Promocja turystyki i produktów regionalnych

Wspólna promocja kulturowej różnorodności regionu - dziedzictwa kulturowego urbanistycznego, architektonicznego i

gebauten und immateriellen Kulturerbes – neben der landschaftlichen Attraktivität wird sich positiv auf die Außen- und Selbstwahrnehmung auswirken. Es ist aber auch eine wirtschaftsrelevante Maßnahme zur Förderung von Tourismus, wozu auch die Entwicklung gemeinsamer touristischer Angebote gehört. Im Dreiländereck sollte die gemeinsame touristische Vermarktung sich auch auf die ähnlich geprägte, angrenzende tschechische Region erstrecken. Im Rahmen des Projekts REVIVAL! hätte zum Beispiel ein gemeinsames Geocaching-Spiel entstehen sollen, welches aufgrund der pandemischen Einschränkungen im Jahr 2020 als interaktives Projektvideo in den virtuellen Raum verlegt werden musste.

Zur Stärkung der Handwerkstraditionen ist darüber hinaus die Bedeutung einer grenzübergreifenden Vermarktung regionaler Produkte hervorzuheben, die mit lokalen Maßnahmen zur Förderung des (Kunst-)Handwerks ergänzt werden sollte. In diesem Zusammenhang sei auf die Möglichkeit verwiesen, Handwerksbetriebe in leerstehenden Innenstadtimmobilien anzusiedeln, wie es durch den Projektpartner Bautzen im Rahmen des Projekts REVIVAL! verfolgt wurde. Auch die grenzübergreifende Marktveranstaltungsreihe des Projekts lieferte einen initialen Beitrag zur Förderung regionaler Produzierender, der weiterverfolgt werden sollte.

Stärkung der polyzentrischen Raumstruktur

Die Lösungsansätze auf kommunaler Ebene, die auf die Revitalisierung der historischen Zentren der Klein- und Mittelstädte abzielen, tragen auch zur Stärkung der polyzentrischen Raumstruktur der Region bei. Dies muss als Beitrag zu einer nachhaltigen Raumentwicklung gewertet werden, da dadurch kulturelle, ökonomische und ökologische Ressourcen geschützt und der gesellschaftliche Zusammenhalt gefördert werden. Folgende zusätzliche Lösungsansätze zur Stärkung der grenzübergreifenden Städtelandschaft sollen genannt werden:

niematerialnego będą miały, obok atrakcyjności krajobrazowej, pozytywny wpływ na postrzeganie wewnątrz i na zewnątrz. Jest to także działanie o znaczeniu gospodarczym w celu promocji turystyki, do której należy także opracowywanie wspólnych ofert turystycznych. Na trójstykku wspólne oferty turystyczne powinny rozpościerać się także na podobnie ukształtowany, sąsiedni czeski region. W ramach projektu REVIVAL! powinna być na przykład powstać wspólna gra geocachingowa, która z uwagi na ograniczenia pandemiczne w roku 2020 musiała zostać przeniesiona do przestrzeni wirtualnej, jako interaktywny projekt wideo.

W celu wzmocnienia tradycji rzemieślniczej podkreślić należy poza tym znaczenie transgranicznego promowania produktów regionalnych, które powinno być uzupełniane lokalnymi działaniami na rzecz promocji rękodzieła (artystycznego). W związku z tym wskazujemy na możliwość przenoszenia zakładów rzemieślniczych do pustych nieruchomości w centrach miast, co zrealizował partner projektu miasto Budziszyn w ramach projektu REVIVAL!. Także transgraniczny cykl imprez na rynkach organizowanych w ramach projektu dostarczył impulsu dla promocji regionalnych producentów, który należy kontynuować.

Wzmocnienie policentrycznej struktury obszaru

Propozycje rozwiązań na płaszczyźnie komunalnej, które mają na celu rewitalizację historycznych centrów małych i średnich miast, przyczyniają się także do wzmocnienia policentrycznej struktury regionu. Należy to ocenić jako wkład w zrównoważony rozwój przestrzenny, ponieważ dzięki temu chroni się kulturowe, ekonomiczne i ekologiczne zasoby i promuje spójność społeczną. Wymienić należy następujące dodatkowe propozycje rozwiązań w celu wzmocnienia transgranicznego krajobrazu miejskiego:

Region transgraniczny potrzebuje skoordynowanego planowania regionalnego. Jako wspólna wizja planowania przestrzennego

Die grenzübergreifende Region bedarf einer koordinierten Regionalplanung. Als gemeinsame raumplanerische Vision kann das Zukunftskonzept für den deutsch-polnischen Verflechtungsraum 2030 dienen. Zur Koordinierung der kommunalen Planung sowie zur teilräumlichen Ausgestaltung der Vorgaben der Landesplanung spielt die Regionalplanung in Sachsen eine wichtige Rolle. In Polen ist die Regelungskraft des Regionalplans (Raumordnungsplan der Wojewodschaft) deutlich schwächer ausgeprägt.

Schwerpunkt der Regionalplanung sollte der Erhalt der Vitalität und die Stärkung der Versorgungsfunktion der Klein- und Mittelstädte für die Bevölkerung von Stadt und Umland sein. Wesentlich in diesem Zusammenhang ist der Schutz der Funktionsvielfalt der Innenstädte und der umliegenden Landschaft vor Suburbanisierungsprozessen. Mit Blick auf die (über)regionale und grenzübergreifende Erschließung des gemeinsamen Kulturerbes ist die Verbesserung der Verkehrsanbindung unter den Städten und an die nächstgelegenen Ballungszentren erstrebenswert. Hierzu zählt insbesondere die Anbindung durch öffentliche Verkehrsmittel und regionale Fahrradwege, die auch grenzübergreifend in guter Qualität und Quantität gewährleistet sein sollte.

służyć może Koncepcja Przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań 2030 (patrz 3.3). W celu koordynacji planowania gmin oraz realizacji zaleceń planowania na poziomie kraju związkowego na obszarach częściowych, ważną rolę odgrywa w Saksonii planowanie regionalne. W Polsce siła regulacyjna planu regionalnego (Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa) jest znacznie słabsza.

Punktem ciężkości planowania regionalnego powinno być zachowanie witalności i wzmocnienie funkcji zaopatrzeniowej małych i średnich miast dla mieszkańców miasta i okolicy. Istotna w związku z tym jest ochrona różnorodności funkcji centrów miast i okolicznych krajobrazów przed procesami suburbanizacji. Biorąc pod uwagę (ponad)regionalną i transgraniczną dostępność wspólnego dziedzictwa kulturowego istotna jest poprawa połączeń komunikacyjnych pomiędzy miastami i najbliższymi położonymi aglomeracjami. Należą tu w szczególności połączenia publicznym transportem zbiorowym i regionalnym trasami rowerowymi, które zapewnić należy także transgranicznie w dobrej jakości i ilości.

EINORDNUNG IN VORHANDENE (ÜBER-) REGIONALE STRATEGIEINSTRUMENTE

Bereits bestehende Strategiedokumente bieten vielfache Möglichkeiten, an die Empfehlungen aus dem Projekt REVIVAL! anzuknüpfen, um baukulturelle Belange zur Steigerung der städtischen und regionalen Lebensqualität stärker zu berücksichtigen.

Programm zur Pflege von Denkmälern der Woiwodschaft Niederschlesien 2016-2020 (Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego 2016-2020)

Das Programm zur Pflege von Denkmälern der Woiwodschaft Niederschlesien für den Zeitraum 2016-2020 ist das grundlegende Dokument der Selbstverwaltung der Woiwodschaft Niederschlesien im Bereich der Denkmalpflege. Es befasst sich mit der Pflege sowie mit der Verwaltung des baukulturellen Erbes in Niederschlesien. Das Programm entstand in enger Zusammenarbeit mit dem Marschallamt der Woiwodschaft Niederschlesien, dem Denkmalpfleger der Woiwodschaft Niederschlesien und dem Nationalen Denkmalinstitut, Zweigstelle Wrocław.

Das Hauptziel des Programms ist die Erhaltung und nachhaltige Nutzung der Kulturerberessourcen zur Stärkung der Identität Niederschlesiens. In dem Dokument wird davon ausgegangen, dass das kulturelle Erbe eine Ressource ist, die den Aufbau und die Festigung einer gemeinsamen Identität ermöglicht und damit ein soziales Potenzial im Sinne des Projektes REVIVAL! darstellt.

Die Aufgaben und Aktivitäten im Programm betreffen u.a.

- die Verbesserung von Schutz und Erhalt des kulturellen Erbes,
- die systematische Prägung und Stärkung einer niederschlesischen Identität,
- den Aufbau von Wissen über Denkmäler, sowie
- die effektive Verwaltung dieser Ressourcen.

WPISANIE REKOMENDACJI DO ISTNIEJĄCYCH REGIONALNYCH I LOKALNYCH INSTRUMENTÓW STRATEGICZNYCH

Istniejące dokumenty strategiczne dają różnorodne możliwości nawiązania do rekomendacji z projektu REVIVAL! i silniejszego uwzględnienia aspektów dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego w celu poprawy jakości życia w mieście i regionie.

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2016-2020

Jest to podstawowy dokument określający politykę Samorządu Województwa Dolnośląskiego w sferze opieki nad zabytkami, dotyczący realizacji zadań związanych ze sprawowaniem opieki nad dziedzictwem kulturowym i zarządzaniem zasobami zabytkowymi na Dolnym Śląsku. Program powstał w ścisłej współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego, Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz Narodowym Instytutem Dziedzictwa Oddziałem Terenowym we Wrocławiu.

Głównym celem Programu jest zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmacniania tożsamości Dolnego Śląska. W dokumencie przyjęto, że dziedzictwo kulturowe jest zasobem umożliwiającym budowanie i utrwalenie wspólnej tożsamości oraz rozwijanie potencjału społecznego, co również zaznaczone zostało w projekcie REVIVAL!

Zadania i działania wskazane do realizacji w Programie dotyczą m.in.:

- poprawy skuteczności ochrony i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego,
- systematycznego wzmacniania i utrwalania tożsamości Dolnoślązaków,
- budowania wiedzy o zabytkach oraz
- efektywnego zarządzania tymi zasobami.

Landesentwicklungsplan Sachsen

Der Landesentwicklungsplan ist das zusammenfassende, überörtliche und fachübergreifende landesplanerische Gesamtkonzept der Staatsregierung zur räumlichen Ordnung und Entwicklung des Freistaates Sachsen. Im Landesentwicklungsplan sind die Ziele und Grundsätze der Raumordnung auf Grundlage einer Bewertung des Zustandes von Natur und Landschaft sowie der Raumentwicklung festgelegt. Im Zusammenhang mit den strategischen Empfehlungen zur Entwicklung von Kulturerbe und Lebensqualität in Klein- und Mittelstädten in diesem Dokument ist der Abschnitt des Landesentwicklungsplans zu Kultur und Sport hervorzuheben:

„Die kulturelle Vielfalt und Bedeutung Sachsens mit seinem Netz der Kultureinrichtungen und Denkmale, verbunden mit den regionalen kulturellen Traditionen, soll in den zentralen Orten und in der Fläche in ihrer historisch gewachsenen Vielfalt und identitätsstiftenden Wirkung durch bedarfsgerechte, leistungsstarke und finanzierbare Strukturen gefördert, erhalten und weiterentwickelt werden.“ (S.169)

Regionalplan Oberlausitz-Niederschlesien

Der Regionale Planungsverband Oberlausitz-Niederschlesien ist als Träger der Regionalplanung verpflichtet, für die Planungsregion einen Regionalplan aufzustellen. Die Planungsregion besteht aus den Landkreisen Bautzen und Görlitz. Der Regionalplan ist auf einen Zeithorizont von etwa 10 Jahren ausgerichtet. Die wichtigsten Ziele des Regionalplans, welche mit den strategischen Empfehlungen in diesem Dokument korrespondieren, betreffen den Bereich Tourismus und Erholung wie auch den Bereich Kulturlandschaftsschutz:

„Die in der Destination Oberlausitz-Niederschlesien gelegenen, natürlich und/oder kulturhistorisch entstandenen Tourismusgebiete sollen gemäß ihrer jeweiligen Ausprägung und Ausstattung (siehe Begründung) im Rahmen der festgelegten Raumnutzungen landschaftsverträglich, nachhaltig sowie thematisch vernetzt weiter entwickelt werden. Entsprechende, auch gebietsübergreifende Kooperationen sollen insbesondere in Verknüpfung von städtischem und ländlichem Tourismus vertieft werden. Kulturtouristische Angebote sollen unter Einbeziehung wertvoller städtebaulicher Strukturen und regionstypischer Bauformen erhalten und ausgeweitet werden.

Krajowy Plan Rozwoju Saksonii (Landesentwicklungsplan Sachsen)

Krajowy Plan Rozwoju jest kompleksową, ponadlokalną i interdyscyplinarną strategią planowania przestrzennego kraju związkowego w celu organizacji przestrzennego ładu i rozwoju Saksonii. Krajowy Plan Rozwoju określa cele i zasady planowania przestrzennego w oparciu o ocenę stanu przyrody i krajobrazu oraz rozwoju przestrzennego. W związku ze strategicznymi zaleceniami dotyczącymi rozwoju dziedzictwa kulturowego i jakości życia w małych i średnich miastach w niniejszym dokumencie, na szczególną uwagę zasługuje część Krajowego Planu Rozwoju dotycząca kultury i sportu:

„Należy wspierać, zachować i rozwijać kulturalną różnorodność i kulturalne znaczenie Saksonii wraz z jej siecią placówek kulturalnych i zabytków, związanych z regionalnymi tradycjami kulturalnymi w miejscowościach centralnych i w terenie w jej historycznie powstałej różnorodności i funkcji wspierania tożsamości poprzez odpowiednie do zapotrzebowania, wydajne i możliwe do sfinansowania struktury.“ (str.169, tłumaczenie własne)

Plan Regionalny Regionu Planowania Górne Łużyce-Dolny Śląsk (Regionalplan Oberlausitz-Niederschlesien)

Regionalny Związek Planistyczny Górne Łużyce-Dolny Śląsk jest jako organ odpowiedzialny za regionalne planowanie przestrzenne zobowiązany do sporządzenia planu regionalnego. Region planowania obejmuje powiaty Bautzen i Görlitz. Plan Regionalny sporządzany jest na ok. 10 lat. Najważniejsze cele Planu Regionalnego, korespondujące ze strategicznymi rekomendacjami niniejszego dokumentu, dotyczą obszarów turystyki i rekreacji oraz obszaru ochrony krajobrazu kulturowego:

„Naturalne i/lub powstałe w oparciu o walory kulturalne i historyczne obszary turystyczne położone w obrębie destynacji Górne Łużyce - Dolny Śląsk powinny być nadal rozwijane zgodnie z charakterystyką i możliwościami (por. uzasadnienie) danego regionu w ramach ustalonych sposobów zagospodarowania przestrzennego oraz trwałych powiązań tworzonych zgodnie z ich walorami krajobrazowymi i tematycznymi. Należy pogłębiać odpowiednią współpracę ponadregionalną szczególnie w zakresie powiązań

Raumbedeutsame bauliche Vorhaben sollen auf VRG/VBG Erholung, zentrale Orte und Gemeinden mit der besonderen Funktion Tourismus konzentriert werden.“ (S.41)

„Die Vorbehaltsgebiete Kulturlandschaftsschutz sollen für den Umgebungsschutz der prägenden Elemente des Landschaftsbildes und der Siedlungsgeschichte sowie für die landschaftsbezogene Erholung erhalten und entwickelt werden.“ (S.81)

Strategia Rozwoju Sudety 2030 (Sudeten-Entwicklungsstrategie 2030)

Die Sudeten-Entwicklungsstrategie 2030 ist ein Konzept für die soziale und wirtschaftliche Entwicklung des südlichen und westlichen Teils der Woiwodschaft Niederschlesien, d.h. der (NUTS 3) Subregionen Wałbrzych und Jelenia Góra. Das Dokument verfolgt den Ansatz der Territorialisierung der Entwicklung. Dieser Ansatz ist – entsprechend der Kohäsionspolitik der Europäischen Union für den Zeitraum 2021-2027 – auf den territorialen Zusammenhalt auf der Basis der Besonderheit des jeweiligen Raumes und die Stärkung der Identität durch die Aktivierung der lokalen Gemeinschaft ausgerichtet. In der Strategie wird dem sozialen Aspekt eine große Bedeutung beigemessen. Das Leitbild, die Mission und das Hauptziel sowie die untergeordneten strategischen und operativen Ziele betonen die Bedeutung der Verbesserung der Lebensqualität und der Belebung des Gebiets durch die Aktivierung der lokalen Gemeinschaften, die Bindung der derzeitigen und die Gewinnung neuer Einwohner. Dies soll umgesetzt werden durch die Erhaltung der Ressourcen und ihre Revitalisierung auf kultureller, wirtschaftlicher und sozialer Ebene sowie die Verbesserung der Lebensbedingungen durch Verringerung der sozialen Ausgrenzung und durch ein attraktives Wohn-, Kultur- und Freizeitangebot. Die in der Strategie enthaltenen Ziele stimmen mit den bei REVIVAL! betrachteten Fragen überein.

Gemeinsames Zukunftskonzept für den Deutsch-Polnischen Verflechtungsraum. Vision 2030.

„Das Gemeinsame Zukunftskonzept 2030 für den deutsch-polnischen Verflechtungsraum ist eine raumplanerische Vision, die zeigt, wie der Raum

pomiedzy turystyką miejską i wiejską. Należy zachować i rozszerzyć ofertę kulturalno-turystyczną z uwzględnieniem cennych struktur urbanistycznych i typowych elementów architektury regionalnej. Inwestycje budowlane istotne pod względem planistycznym powinny zostać skoncentrowane na obszarach priorytetowych/zastrzeżonych „Rekreacja”, oraz miejscowości centralne i gminy o funkcji specjalnej Turystyka.”(str.41, tłumaczenie własne)

„Obszary zastrzeżone Ochrony krajobrazu kulturowego winny być zachowane i rozwijane dla ochrony otoczenia charakterystycznych elementów wizerunku krajobrazu i historii osadnictwa oraz dla wypoczynku krajobrazowego.” (S.81, tłumaczenie własne)

Strategia Rozwoju Sudety 2030

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego południowej i zachodniej części województwa dolnośląskiego na lata 2020-2030, obejmująca swoim zasięgiem subregiony wałbrzyski i jeleniogórski (NUTS 3). Dokument powstał przy zastosowaniu podejścia opartego na terytorializacji rozwoju. Koncepcja ta, zgodnie z polityką spójności Unii Europejskiej na lata 2021-2027 ukierunkowana jest na budowę spójności terytorialnej w oparciu o specyfikę danego obszaru oraz wzmacnianie tożsamości poprzez aktywizację społeczności lokalnej. W Strategii dużą rolę przywiązuje się do aspektu społecznego. Wizja, misja i cel główny, a także podporządkowane im cele strategiczne i operacyjne akcentują znaczenie poprawy jakości życia oraz ożywienie obszaru poprzez aktywizowanie społeczności lokalnych, zatrzymywanie obecnych i przyciąganie nowych mieszkańców. Aby było to możliwe w dokumencie zwraca się również uwagę na ochronę zasobów i ich rewitalizację na płaszczyźnie kulturowej, ekonomicznej i społecznej oraz na konieczność poprawy warunków życia, w tym ograniczenie wykluczenia społecznego oraz atrakcyjną ofertę mieszkaniową i kulturalno-rekreacyjną. Cele zawarte w Strategii są zgodne z obszarem zagadnień rozpatrywanych w projekcie REVIVAL!.

Wspólna Koncepcja Przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań – Wizja 2030

„Wspólna Koncepcja Przyszłości 2030 dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań jest wizją

auf beiden Seiten der Oder und der Lausitzer Neiße 2030 aussehen soll. Es wurde seit 2014 durch den Ausschuss für Raumordnung der Deutsch-Polnischen Regierungskommission für regionale und grenznahe Zusammenarbeit (kurz: Deutsch-Polnischer Raumordnungsausschuss) erarbeitet und ist ein Beitrag zur Umsetzung der Vereinbarungen zur guten Nachbarschaft und freundschaftlichen Zusammenarbeit zwischen Deutschland und Polen.”¹

Die wichtigsten Ziele und Aufgaben der Zukunftsvision mit Blick auf die strategischen Empfehlungen ergeben sich aus den Punkten „I. Die Vorteile der polyzentrischen Siedlungsstruktur nutzen“ und „V. Die Grundlagen für eine hohe Lebensqualität sichern“ der Vision. Mit Blick auf die polyzentrische Siedlungsstruktur heißt es u.a., dass „die in den Zentren unterschiedlicher Größe und Funktion vorhandenen Potenziale gemeinsam entwickelt, genutzt und auch außerhalb des Verflechtungsraumes kommuniziert“ werden sollen (S.10). Die regionale, grenzüberschreitende Lebensqualität soll u.a. durch eine Steigerung des „Bewusstsein[s] der Bevölkerung für das gemeinsame natürliche und kulturelle Erbe im deutsch-polnischen Verflechtungsraum infolge vielfältiger Projekte und Aktivitäten“ erhöht werden (S.18).

Entwicklungsstrategie der Euroregion Neiße

Die strategischen Handlungsempfehlungen der Euroregion Neisse-Nisa-Nysa 2014–2020 zielen auf einen Ausbau der grenzübergreifenden Zusammenarbeit in den Bereichen ab, in denen die größtmöglichen Wirkungen für das Grenzgebiet zu erwarten sind. Ziele, die sich mit den strategischen Empfehlungen in dieser Broschüre überschneiden, sind in den folgenden Kapiteln aufgeführt:

- Kultur: Maßnahme E.1.1 Erhaltung und Schutz des Kulturerbes (S.13)
- Bildung und Wissen: Maßnahme E.2.1 Ausbau der Kooperation im Bereich Erziehung und Bildung (S.13)

¹ <https://www.kooperation-ohne-grenzen.de/de/zukunftskonzept/>

planistisch-praerstrerennu, określajacuu jak powinienn wygluadac obszar po obu stronach Odry i Nysy Luzyckiej w 2030 roku. Dokument nad ktoruu prace rozpoczeu w 2014 roku zostal opracowany przez Komitet ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej (w skrócie Polsko-Niemiecki Komitet ds. Gospodarki Przestrzennej) i stanowi wkład do realizacji porozumień o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Polską a Niemcami.”¹

Najważniejsze cele i zadania Koncepcji Przyszłości odnoszące się do niniejszych rekomendacji strategicznych zawarte są w punktach „I. Wykorzystanie zalet policentrycznej struktury osadniczej” oraz „V. Zabezpieczanie podstaw dla wysokiej jakości życia” Wizji. W odniesieniu do policentrycznej struktury osadniczej mowa jest między innymi o tym, że „potencjały istniejące w centrach różnej wielkości i o różnych funkcjach są wspólnie rozwijane, wykorzystywane i promowane także poza obszarem powiązań” (str.10, tłumaczenie własne). Regionalna, transgraniczna jakość życia powinna być podnoszona między innymi poprzez wzmocnienie „świadomości ludności w zakresie wspólnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego w polsko-niemieckim obszarze powiązań” „w wyniku różnorodnych projektów i działań” (str.18, tłumaczenie własne).

Strategia rozwoju Euroregionu Nysa

Strategia rozwoju Euroregionu Nysa 2014-2020 nakierowana jest na rozwój współpracy transgranicznej w tych dziedzinach, w których można oczekiwać największych pozytywnych oddziaływań na obszar pogranicza. Cele pokrywające się z rekomendacjami strategicznymi w niniejszym dokumencie wskazane są w następujących dziedzinach priorytetowych:

- Kultura: Działanie E.1.1 Zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego (str.13)
- Edukacja i wiedza: Działanie E.2.1 Rozwój współpracy w dziedzinie edukacji (str.13)

¹ <https://www.kooperation-ohne-grenzen.de/pl/koncepcja-przyszlosci/>

© Sarah Al-Alawi

Janusz Chodasewicz

(Burmistrz / Bürgermeister, Kamienna Góra)

„Dzięki temu projektowi pokazaliśmy mieszkańcom, że rynek to nie tylko wykostkowany plac w centrum miasta, ale także miejsce spotkań, handlu, edukacji i niewyczerpane źródło naszej wspólnej historii.“

„Dank dieses Projekts haben wir den Bürger*innen der Stadt gezeigt, dass der Markt nicht nur ein gepflasterter Platz im Stadtzentrum ist, sondern auch ein Ort der Begegnung, des Handels, der Bildung und eine unerschöpfliche Quelle unserer gemeinsamen Geschichte.“

Sławomir Sławiński

(Dyrektor Miejsko - Gminnego Ośrodka Kultury /Direktor des Städtischen Kulturzentrums, Lubawka)

„Wartość projektu REVIVAL! dla Gminy Lubawka to przede wszystkim otwarcie nowych horyzontów współpracy i rzucenie nowego światła na wyzwania, problemy i szanse, z jakimi mamy do czynienia w Chełmsku Śląskim.“

„Der Wert von REVIVAL! für die Gemeinde Lubawka besteht in erster Linie darin, neue Horizonte der Kooperation zu eröffnen und ein neues Licht auf die Herausforderungen, Probleme und Chancen zu werfen, mit denen wir in Chełmsko Śląskie zu tun haben.“

Hartmut Wilke

(Leiter des Stadtentwicklungsamtes / Dyrektor Wydziału Rozwoju Miasta, Görlitz)

„Aus einem neuen Blick auf alte Städte beiderseits der Lausitzer Neiße zeigt sich, dass sie mit ihrer reichhaltigen Historie Verbündete bei der Entwicklung ihrer individuellen Zukunftsentwürfe sind.“

„Przy nowym spojrzeniu na stare miasta po obu stronach Nysy Łużyckiej okazuje się, że ze swoją bogatą historią są one dla siebie nawzajem sojusznikami w staraniach o indywidualne perspektywy przyszłego rozwoju.“

Marek Chrabąszcz

(Burmistrz / Bürgermeister, Lubomierz)

„Projekt REVIVAL pozwolił nam otworzyć się na nowe możliwości, wspólne konferencje i wizyty partnerskie okazały się być ciekawym i inspirującym doświadczeniem. Zrozumieliśmy, że nawet w tak małej Gminie jak nasza drzemie ogromny potencjał, a działanie pilotażowe spowodowało nas do opracowania koncepcji i zaplanowania rewitalizacji zabytkowego parku przyklasztornego.“

„Das Projekt REVIVAL! erlaubte, dass wir uns für neue Möglichkeiten öffneten, gemeinsame Veranstaltungen und Partnerschaftsbesuche waren eine interessante und inspirierende Erfahrung. Wir haben verstanden, dass selbst in einer so kleinen Kommune wie der unseren ein riesiges Potenzial schlummert, und die Pilotmaßnahme hat uns dazu veranlasst, ein Konzept zu entwickeln und die Revitalisierung des historischen Klosterparks zu planen.“

KONTAKT

INTERDISZIPLINÄRES ZENTRUM FÜR ÖKOLOGISCHEN UND REVITALISIERENDEN STADTUMBAU (IZS)

Gottfried-Kiesow-Platz 1
D-02826 Görlitz

Prof. Dr. Robert Knippschild

Projektleiter / Kierownik projektu
r.knippschild@ioer.de
+49 (0) 3581 7924791

<https://izs-goerlitz.ioer.de>
<https://www.ioer.de/home/>

INSTYTUT ROZWOJU TERYTORIALNEGO (IRT)

ul. J. Wł. Dawida 1A
50-527 Wrocław

Magdalena Belof

Wissenschaftskoordinatorin / Koordynator naukowy projektu
magdalena.belof@irt.wroc.pl
+(48) 71 374 95 00

Marzenna Borucka

Projektkoordinatorin / Koordynator projektu
marzenna.borucka@irt.wroc.pl
+(48) 71 374 95 27

<https://www.irt.wroc.pl/>

<http://revival.ioer.eu/>

